

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний
університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет іноземних мов
Кафедра теорії і практики перекладу**

Кваліфікаційна робота

**СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ГУМОРУ
У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

**Спеціальність: 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська**

Здобувача другого (магістерського) рівня
вищої освіти

Ступинець Христини Василівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії і практики перекладу
Чумак Галина Василівна

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри німецької філології та методики
викладання німецької мови
Бияк Наталія Яремівна

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Ступинець Х. В. Стратегії адаптації та збереження гумору у художньому перекладі. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 035 Філологія. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2025. 87 с.

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей перекладу англomовного гумору українською мовою на матеріалі художньої прози Террі Пратчетта. У роботі розглянуто дефініцію поняття «гумор» у різних культурних контекстах, виявлено особливості різних видів гумору. В роботі встановлено виклики та труднощі перекладу гумору, наслідки дослівного перекладу для збереження гумору у цільовій мові, а також здійснено практичний аналіз перекладу гумору на основі роману «Химерне саяво».

Ключові слова: гумор, гумористичний текст, комічний ефект, культурний контекст, перекладацькі стратегії, англо-український переклад, Террі Пратчетт.

SUMMARY

Stupynets K. V. Strategies for adapting and preserving humor in literary translation. Master's thesis for the MA degree in the specialty 035 Philology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil, 2025. 87 p.

The master's thesis focuses on the study of the peculiarities of translating English-language humor into Ukrainian based on the material of Terry Pratchett's fiction. The thesis examines the definition of the concept of “humor” in different cultural contexts and identifies the peculiarities of different types of humor. The thesis identifies the challenges and difficulties of translating humor, the consequences of literal translation for preserving humor in the target language and provides a practical analysis of the translation of humor based on the novel “The Light Fantastic.”

Keywords: humor, humorous text, comic effect, cultural context, translation strategies, English-to-Ukrainian translation, Terry Pratchett.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ГУМОР ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН	9
1.1. Визначення гумору у різних культурних контекстах	9
1.2. Види гумору: вербальний, ситуаційний, іронія, сарказм	15
РОЗДІЛ 2. ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ГУМОРУ	21
2.1. Виклики та труднощі перекладу гумору	21
2.2. Дослівний переклад і його наслідки для збереження гумору	27
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ГУМОРУ В КНИЗІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ХИМЕРНЕ СЯЙВО»	37
3.1. Стратегії адаптації перекладу до культурного контексту цільової аудиторії	37
3.2. Відтворення гумору в українському перекладі роману Террі Пратчетта «Химерне сяйво»	45
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТОК В	74

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку лінгвістики багато досліджень спрямовані на вирішення проблем, що мають міждисциплінарний характер. Перекладознавство є міждисциплінарною галуззю досліджень, що також стосується вивчення гумору. Обидва напрямки черпають свої концепції, теоретичні моделі та конструкції з лінгвістики, психології та соціології, тому не дивно, що гумористика та перекладознавство перетинаються. Лінгвістичне осмислення реальності через призму комічного ефекту представляє багатий матеріал для наукового вивчення та аналізу.

Гумор є важливим елементом будь-якої мови та культури. В його основі лежать соціальний, культурний та мовний компоненти, вивчення яких дозволяє визначити, як гумор впливає на сприйняття світу окремою людиною та суспільством у цілому. Незважаючи на універсальний характер гумору, він містить специфічні культурні особливості, допомагає зрозуміти національний характер людей, їх почуття та емоції, спосіб мислення, звички та традиції. Розуміння усіх цих аспектів має вирішальне значення для процесу міжкультурної комунікації.

У світі, де культурна взаємодія стає дедалі інтенсивнішою, важливим є збереження і адаптація гумору у перекладі. Ефективний переклад гумору може значно покращити сприйняття тексту цільовою аудиторією, підвищуючи її зацікавленість і емоційний відгук. Гумор виражається за допомогою різних форм, які можуть містити як універсальні елементи людського життя, так і подвійні значення, гру слів, приховані чи явні культурні посилання. Це значно ускладнює процес його перекладу.

Актуальність теми нашого дослідження зумовлена особливою роллю гумору як невід'ємної частини процесу комунікації, труднощами його перекладу у контексті міжкультурного спілкування, недостатньою кількістю комплексних робіт, які охоплюють специфіку гумору та його перекладу, особливо в українському контексті, що підкреслює необхідність комплексного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу гумору, який поєднує теоретичні та практичні аспекти у контексті лінгвокультурної парадигми дослідження; систематизації стратегій адаптації гумору в англо-українському перекладі на прикладі твору Террі Пратчетта «Химерне саяво», що включає аналіз лексичних, синтаксичних та стилістичних елементів, які сприяють відтворенню комічного ефекту у перекладі українською мовою.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей створення та передачі комічного ефекту, специфіки гумору в текстах Террі Пратчетта, стратегій та способів його відтворення в українському перекладі (на матеріалі твору «Химерне саяво»).

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. З'ясувати сутність поняття «гумор» у різних культурних контекстах;
2. Проаналізувати види гумору: вербальний, ситуаційний, іронія, сарказм;
3. Окреслити виклики та труднощі перекладу гумору українською мовою;
4. Встановити особливості дослівного перекладу і його наслідків для збереження гумору;
5. Ідентифікувати стратегії, які використовуються в перекладі для адаптації гумору відповідно до культурного контексту цільової аудиторії;
6. Визначити особливості відтворення гумору в українському перекладі роману Террі Пратчетта «Химерне саяво».

Об'єктом дослідження є переклад текстів, що містять елементи гумору.

Предметом нашого дослідження виступають стратегії адаптації та збереження гумору у художньому перекладі.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти роману Террі Пратчетта «Химерне саяво» [60] та його українського перекладу, здійсненого Ю. Прокопець [20], які були відібрані методом суцільної вибірки.

Методологія даного дослідження побудована на застосуванні як загальнонаукових, так і спеціалізованих методів, що дозволяють всебічно дослідити гумор у перекладі роману. Для збору мовного матеріалу було

використано метод суцільної вибірки, що забезпечило максимальну повноту аналізу гумористичних елементів оригінального тексту та його перекладу. Подальше дослідження спиралося на порівняльний метод, який дозволив системно зіставити оригінальні гумористичні фрагменти з їх перекладами, оцінюючи точність передачі змісту та комічного ефекту. Метод класифікації допоміг структурувати різні типи гумору, виявлені у тексті, та вивчити їх перекладні стратегії. Також був використаний контекстуальний аналіз, що дозволяє врахувати культурно-історичні відмінності, які впливають на сприйняття гумору у цільовій аудиторії. Описовий метод доповнив дослідження систематизацією перекладацьких підходів, застосованих для адаптації гумористичних елементів до менталітету цільової культури.

Теоретичне значення дослідження стратегій адаптації та збереження гумору у перекладі полягає у внеску в розвиток теорії перекладу, особливо в контексті аналізу гумористичних текстів. Аналіз механізмів реалізації гумору в оригінальному тексті та вивчення різноманітних стратегій, які перекладачі можуть використовувати для збереження його ефекту, поглиблює розуміння лінгвокультурних аспектів, що впливають на сприйняття гумору в різних мовах. Отримані результати сприяють формуванню нових підходів до перекладу, враховуючи культурні відмінності, і можуть стати основою для подальших наукових досліджень у галузі перекладознавства, мовознавства та міжкультурної комунікації.

Практична цінність магістерської роботи присвяченої дослідженню стратегій адаптації та збереження гумору у перекладі полягає в тому, що отримані результати можуть бути застосовані в навчальному процесі викладання української та іноземних мов, зокрема в курсах з теорії перекладу та міжкультурної комунікації. Дослідження допоможе фахівцям у сфері перекладу краще розуміти механізми гумору, що, у свою чергу, підвищить якість їхньої роботи. Крім того, результати можуть бути використані для розробки навчальних планів з курсів, пов'язаних із лексикологією та порівняльним мовознавством. Це дослідження також відкриває можливості для подальших наукових досліджень у

сфері гумору в літературі та його перекладі, що може бути корисним для фахівців і науковців, які займаються вивченням гумористичних текстів різних жанрів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати проведеного дослідження обговорювалися на 2-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, здобувачів та молодих учених «Нові тенденції у перекладознавстві, філології та лінгводидактиці у контексті глобалізаційних процесів», що відбулася 7 листопада 2024 році у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка та Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів та молодих учених «Нові тенденції у перекладознавстві, філології та лінгводидактиці у контексті глобалізаційних процесів», що відбулася 5 листопада 2025 року на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Основні положення і результати дослідження опубліковані у тезах доповіді «Проблемні аспекти перекладу гумору в книзі Террі Пратчетта «Химерне саяво»», опублікованих у Матеріалах 2-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, здобувачів та молодих учених «Нові тенденції у перекладознавстві, філології та лінгводидактиці у контексті глобалізаційних процесів» у 2024 році та збірнику наукових праць за матеріалами конференції «Littera Scripta Manet» у 2025 році.

Структура дослідження, визначена метою та завданнями, складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків.

У **вступі** здійснено обґрунтування вибору та актуальності теми дослідження, визначено наукову новизну, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, висвітлено методи дослідження, окреслено теоретичне значення та практичну значущість магістерської роботи.

У **першому розділі** з'ясовано сутність поняття «гумор» у різних культурних контекстах, проаналізовано види гумору: вербальний, ситуаційний, іронія, сарказм.

У **другому розділі** окреслено виклики та труднощі перекладу гумору українською мовою, встановлено особливості дослівного перекладу і його наслідків для збереження гумору.

У **третьому розділі** ідентифіковано стратегії, які використовуються в перекладі для адаптації гумору відповідно до культурного контексту цільової аудиторії, визначено особливості відтворення гумору в українському перекладі роману Террі Пратчетта «Химерне саяво».

У **висновках** містяться результати проведеного дослідження та перспективи подальшого опрацювання теми.

РОЗДІЛ 1

ГУМОР ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Визначення гумору у різних культурних контекстах

Комічне – це явище, що характеризує об'єкти дійсності з певною мірою осміяння, коли в комічній ситуації людина інтуїтивно сприймає невідповідність між недосконалим змістом явища і його формою, яка претендує на значущість. Це проявляється у контрасті між високими цілями та негідними засобами їх досягнення, що підкреслює абсурдність та іронію в поведінці або ситуаціях, що призводить до комічного ефекту [4, с. 358].

Сучасні дослідження описують гумор як одну з найскладніших і життєстверджувальних форм комічного. Гумор полягає в умінні помічати й оцінювати комічні невідповідності у житті. Він сприймається як реакція на смішне, але водночас гумор також є способом створення комічного.

Гумор – це складний і багатогранний феномен, який є предметом вивчення багатьох антропоцентричних наук, таких як філософія, психологія, соціологія, література, педагогіка, лінгвістика тощо, і кожна з цих наук, має своє бачення на розуміння даного явища. Різноманітні підходи до розуміння гумору представлені у таблиці 1.1 [10, с. 4-5].

Таблиця 1.1.

Підходи до дефініції поняття «гумор» з точки зору різних наук

Філософія	Гумор визначається як парадоксальне явище дійсності, що поєднує серйозні та несерйозні елементи, при цьому домінуючою є несерйозна складова.
Естетика	Гумор трактується як беззлобне насмішкування ставлення до об'єктів або явищ, при цьому акцентуються

	такі ключові властивості, як тактовність і доброзичливість. Основною метою гумору є викликати сміх, не завдаючи образи, що підкреслює його естетичну природу.
Психологія	Гумор розглядається як захисний психічний механізм, що проявляється у приховуванні особою своїх недосяжних цілей, які витіснені у несвідоме від самого себе чи оточуючих.
Соціологія	Гумор розглядається як беззлобне та м'яке висміювання недоліків і слабкостей окремих осіб, груп або суспільства в цілому.

Слово «гумор» походить від латинського *humor*, що означає вологість або рідину. Вважалося, що чотири рідини в тілі людини визначають її темперамент або характер. Згідно з античними вченнями, правильний баланс цих рідин, або «здорові соки», забезпечували гарний настрій і хороше самопочуття. Це давнє визначення гумору збереглося в сучасних тлумачних словниках англійської мови: «*humour 3) [countable] (old use) one of the four liquids that were thought in the past to be in a person's body and to influence health and character*» [49].

В англійських словниках поняття «гумор» визначається як здатність сміятися над смішними речами: «*humour 1) [uncountable] the quality in something that makes it funny; the ability to laugh at things that are funny* [49]; *is a quality in something that makes you laugh, for example in a situation, in someone's words or actions, or in a book or film*» [42]. У той час як в українських джерелах наголошується на м'якому, доброзичливо-глузливому зображенні явищ або недоліків. Гумор розглядається як спосіб викриття недоліків через комічне

зображення, а також як художній прийом у літературі та мистецтві, що створює комічний ефект [5].

Окрім цього, кожен науковець теж має власне бачення поняття «гумор», що теж призводить до труднощів у визначенні його загального значення, оскільки суть терміну залежить від теоретичних поглядів автора та мети його дослідження. На думку Ю. Савіної, гумор – це особливий вид комічного, який поєднує насмішку і співчуття. На відміну від сатири та іронії, гумор має серйозне ставлення до предмета сміху, що надає йому більш цілісного відображення сутності явища. [22, с. 59].

З лінгвістичного погляду гумор має свої специфічні синтаксичні та лексичні особливості. Р. Хетцрон описує жарт як набір «імпульсів» – це послідовні елементи, які формують текст висловлювання. Ці імпульси можуть бути жартівливими, смішними або інформативними, але ключовим є те, що останній імпульс повинен виконувати роль кульмінації, тобто *punchline*, який завершує жарт і викликає реакцію сміху [цит. за 25, с. 27]. Розгляд гумору з лінгвістичної точки зору відкриває нові горизонти для розуміння його структури та функцій. Ідея Р. Хетцрона про «імпульси» у жарті дозволяє побачити, як різні елементи висловлювання працюють разом, щоб створити комічний ефект. Це підкреслює, що гумор не є випадковим явищем, а скоріше результатом продуманого використання мови, де кожен елемент має свою роль.

Лінгвістичний аналіз гумору може допомогти не лише у вивченні мовних структур, але й у розумінні культурних контекстів, у яких ці жарти виникають, що робить його важливим інструментом для дослідження людської комунікації та соціальної взаємодії.

Основні ознаки гумору:

1. Відображення суперечливих явищ.
2. Переважання позитивного ставлення.
3. Суб'єктивний характер.
4. Розкриття серйозності та значущості того, що видається смішним.
5. Сентиментальний і співчутливий характер.

6. Наявність типових гумористичних ситуацій [3, с.125].

З огляду на вищеперераховані ознаки гумору можна стверджувати, що кожна з них підкреслює різні аспекти даного явища. Зокрема, гумор може зображати і аналізувати складні і парадоксальні ситуації, допомагаючи людям усвідомлювати і приймати реальність. Він має на меті підняття настрою і створення позитивної атмосфери, що важливо для міжособистісних взаємодій і соціальної згуртованості. Гумор сприймається по-різному в залежності від особистих досвідів, культурного контексту та індивідуальних уподобань, що робить його універсальним, але й водночас складним для визначення тощо.

Національно-культурна специфіка гумору проявляється в особливій мовній картині, що відображає менталітет різних націй, їхнє мислення та погляди на життєві явища. Ці особливості найбільш яскраво виражені в тому, що кожен народ вважає смішним. Крім того, кожна нація розвинула свої унікальні лінгвокультурні форми гумору.

Д. Корал стверджує, що гумор тісно пов'язаний з культурою конкретного суспільства. Люди вчаться гумору, наслідуючи своїх оточуючих, оскільки почуття гумору не є вродженою рисою. З раннього дитинства вони засвоюють, коли і в яких ситуаціях прийнято сміятися, і їхній сміх стає автоматичною реакцією на гумористичні подразники, що вважаються смішними в їхньому культурному середовищі [43, с. 25].

Гумор торкається цінностей усіх культур, але оскільки ієрархія цінностей є унікальною для кожної культури, це ускладнює розуміння іноземного гумору. Суть гумору полягає в тому, що людина сміється над тим, що їй відомо. Тому, щоб зрозуміти гумор іншою мовою, потрібно мати знання про ціннісну картину світу конкретної нації [1, с. 17-18]. Дійсно, гумор тісно пов'язаний з цінностями та традиціями конкретної культури, тому те, що смішно для однієї групи людей, може бути незрозумілим або навіть образливим для іншої. Ієрархія цінностей, характерна для кожної культури, формує особливості гумору, і без знання цих нюансів важко зрозуміти його суть.

Німецький гумор зазвичай характеризується конкретністю. Німці рідко дозволяють собі жартувати на рахунок іноземців. Основними об'єктами для жартів у німецькому гуморі є типові риси людей з різних регіонів Німеччини. Наприклад, німці можуть жартувати про манерність пруссаків, нахабство і безпечність баварців, простодушність східних фризів, хитрість берлінців і підступність саксонців [10, с. 11].

Німецький гумор має кілька особливостей. По-перше, у ньому часто проявляється симпатія до об'єктів жартів, тому він не буває грубим чи злим. Основою цього гумору є тактовність, яка є важливою рисою німців. Це означає, що німці вживають натяки і не говорять прямо про свої зауваження. Коли їм потрібно висловити незадоволення, вони роблять це м'яко, за допомогою завуальованих слів і порівнянь, замість різких слів. Тому в німецьких жартів багато евфемізмів. Через цю скритність і натяки людям, які не знають німецьку культуру, важко зрозуміти ці жарти. Щоб правильно сприймати німецький гумор, потрібно не лише добре знати мову, але й розуміти німецькі традиції та менталітет.

Український народ теж славиться своїм гумором, який проявляється протягом багатьох століть. Жарти завжди супроводжували різні свята та обряди, такі як весілля, народження дітей, коляду тощо [12, с. 40]. Попри важкі історичні випробування, такі як війни, репресії та голодомори, почуття гумору залишилося важливою складовою української ідентичності і закріпилося в мові народу та однією з його характерних рис.

Англіїці теж люблять жартувати і роблять це за будь-яких обставин – як у колі друзів, так і під час ділових переговорів. Вони не бояться жартувати на серйозні теми, такі як Друга світова війна, і навіть на похоронах, оскільки для них практично немає табу в гуморі. На відміну від цього, українці вважають, що для гумору потрібна відповідна нагода та настрій. Англіїці сприймають серйозність у розмові як ознаку зарозумілості, що викликає у них бажання жартувати. В Україні ж надмірна схильність англійців до жартів, навіть у делікатних ситуаціях, може сприйматися як легковажність [2, с. 27]. Ці

особливості ілюструють одну з ключових відмінностей між українським і англійським гумором.

У британській культурі має своє специфічне місце чорний гумор. Теми для жартів у Англії можуть охоплювати фізичні недоліки, хвороби, смерть і навіть війну, що в українській культурі вважається неприпустимим. Англіїці можуть сміятися навіть над чимось, що зазвичай вважається священним або недоторканим, не переходячи межі грубості або образливості. Хоча англійський чорний гумор вирізняється своєю тонкістю і витонченістю, українцям його важко сприймати через культурні відмінності.

Дослідники англійського гумору підкреслюють, що його унікальність відображає певні риси національного характеру англійців, такі як неприязнь до крайнощів, стриманість, схильність до компромісів, самоконтроль і побоювання привернути увагу або стати об'єктом глузувань. Англіїці також часто використовують так звані «дистанціюючі» прийоми у спілкуванні. З огляду на ці національно-специфічні особливості, можна виокремити різні види гумору, які є характерними для англійської мовної культури. До них належать: применшення (understatement), перебільшення (overstatement), самоіронія (self-deprecation), абсурд і наївні форми смішного (лічилки, лімерики), а також похмурий гумор (grim humour) [6, с. 5].

Через особливості англійського гумору його іноді складно зрозуміти представникам інших культур. Гумористичне спілкування зазвичай охоплює наміри учасників, жартівливий тон і лінгвокультурні моделі комічної поведінки. Однією з характерних рис англійської комунікації є несподіваний перехід від серйозного тону до грайливого і назад, що надає гумору особливого шарму та складності [25, с. 37]. Важко не погодитися з даним твердженням та хочеться додати, що несподівані переходи між серйозністю та грайливістю в англійському гуморі вказують на складність англійської лінгвокультури. Це може бути як викликом, так і перевагою в спілкуванні, оскільки дозволяє порушувати серйозні теми в легкій формі, створюючи можливості для відкритого обговорення.

1.2. Види гумору: вербальний, ситуаційний, іронія, сарказм

Гумор є важливою частиною людської культури, тому що він відображає нашу здатність бачити і реагувати на щось смішне. Дослідники вважають, що тільки люди можуть створювати і сприймати комічне. Це особлива форма творчості, яка може проявлятися як у словах, так і через дії або жести. Тому поняття «гумор» дуже широке і включає багато різних форм спілкування.

На думку А. І. Колісніченко [15], гумор може проявлятися як через слова, так і через дії. До вербальних форм відносяться анекдоти, каламбури, дотепи тощо, а до невербальних – міміка, жести, розіграші тощо. Однак найсильніший ефект справляє саме вербальний гумор, оскільки словесне наповнення жартів дозволяє глибше зрозуміти їхній зміст і відчутти гру слів та подвійність смислів. Як на мене, вербальний гумор дійсно виділяється тим, що він змушує задуматися і зрозуміти прихований сенс або гру слів. Завдяки цьому словесні жарти часто здаються більш глибокими і викликають яскравішу реакцію. Але й невербальний гумор, як-от жести або міміка, має свою силу – він може викликати сміх навіть без слів і є універсальним для сприйняття.

Вербальний гумор охоплює всі види гумору, які виявляються в мовному середовищі. Р. Шейд [63] пропонує поділити його на дванадцять категорій:

1. Каламбур (Pun) – це вид гумору, що базується на грі слів, де використовуються схожі за звучанням або написанням слова, які мають різні значення. Він створює комічний ефект, коли одне слово або фраза замінюються іншим, що звучить схоже, але має інше значення.

2. Загадка (Riddle) – це форма гумору, що представляє собою запитання або висловлювання з прихованим значенням, яке вимагає розгадування і часто має кумедний чи іронічний підтекст.

3. Жарт (Joke) – це коротка комічна історія або висловлювання, яке має на меті викликати сміх, зазвичай завдяки несподіваному повороту подій або грі слів.

4. Сатира (Satire) – це мовний прийом, який полягає у критиці певного об'єкта через перебільшення, зменшення або спотворення його змісту.

5. Іронія (Irony) – це стильовий засіб, який полягає у вираженні думки, коли слово або висловлювання має протилежне значення до того, що насправді мається на увазі, часто з метою підкреслення абсурдності чи комічності ситуації.

6. Анекдот (Anecdote) – це коротка і кумедна історія або випадок, що часто базується на реальних подіях, призначена для розваги слухачів і виклику сміху.

7. Лімерик (Limerick) – це короткий, римований вірш, зазвичай з п'яти рядків, який має легкий і грайливий характер, часто містить комічний або абсурдний сюжет.

8. Пародія (Parody) – це вид гумору, який імітує стиль, форму або жанр іншого твору з метою висміювання або комічного коментування, зазвичай шляхом перебільшення характерних рис оригіналу.

9. Фарс (Farce) – це форма гумору, що характеризується абсурдними ситуаціями, перебільшеними персонажами та гумором, що ґрунтується на несподіваних подіях і недоречностях.

10. Сарказм (Sarcasm) – це тип вербального гумору, який використовується для висміювання або насмішки, зазвичай характеризується їдким і іронічним виразом, що може бути сприйнятий як образливий для об'єкта критики.

11. Дотепність (Wit) – це форма спонтанного вербального гумору, яка полягає в умінні швидко поєднувати дві суперечливі ідеї, демонструючи при цьому інтелектуальну спостережливість.

12. Байка (Tall tale) – це вид вербального гумору, який використовує перебільшення для опису подій чи фактів, аби викликати сміх у слухачів.

Окрім того, вербальні засоби, які створюють комічний ефект, можна класифікувати за мовними рівнями:

1. Фонетичний рівень: використання таких засобів, як метатеза (перестановка звуків) та алітерація (повторення однакових звуків на початку слів).

2. Лексико-семантичний рівень: включає алогізм (нелогічні висловлювання), гіперболу (перебільшення), каламбур (гру слів), перифраз (обхідні висловлювання) і пародію (наслідування з метою висміювання).

3. Словотвірний рівень: охоплює похідні слова та контамінації (поєднання частин різних слів).

4. Стилiстично-граматичний рівень: передбачає відхилення від граматичних норм [29, с. 232].

Ці вербальні засоби відіграють важливу роль у створенні комічного ефекту в мовленні. Вони допомагають підкреслити кумедність ситуацій, граючи з мовними формами і значеннями. Використання таких прийомів дозволяє авторам створювати несподівані асоціації, які викликають сміх і зацікавленість. Завдяки цим засобам мовлення стає більш жвавим і емоційним, що робить комічні висловлювання яскравішими і тими, що краще запам'ятовуються.

Іронія та сарказм є ключовими елементами комічного в сучасному гуморі, які пронизують усі прийоми створення смішного. Згідно з В. Ковальчук, іронія визначається як спосіб висловлення думки, при якому слово або висловлювання отримує значення, протилежне його буквальному змісту, залежно від контексту [13, с. 48]. Є. Маркусь вважає, що іронія полягає у використанні слів, які мають протилежне значення до того, що було сказано раніше. Вона також може стосуватися несподіваного і спонтанного вирішення ситуації, яке відрізняється від очікувань учасників [16, с. 247]. Іронія часто викликає усмішку або сміх, адже вона дозволяє подивитися на звичні ситуації з нової перспективи. Це також сприяє створенню більш тісного зв'язку між автором і його аудиторією, адже спільне розуміння іронічних коментарів може зміцнити емоційну прив'язаність до жартів або сюжетів.

В «Прінстонській енциклопедії поезії та поетики» [61] виокремлюють кілька типів іронії:

1. Класична.
2. Романтична.
3. Комічна.
4. Словесна.
5. Ситуативна.
6. Драматична.

Класична іронія – це форма іронії, що виникла в давньогрецькій комедії та була інтерпретована класичними і середньовічними риториками. Вона є самосвідомою та самостійною у художній літературі, на відміну від романтичної іронії. Комічна іронія ґрунтується на контрасті між абсолютним і відносним, загальним і індивідуальним. Словесна іронія виникає, коли існує суперечність між тим, що сказано, і тим, що можна було б очікувати почути. Ситуативна іронія, натомість, базується на невідповідності між намірами та результатом, коли отриманий ефект суперечить бажаному чи очікуваному. Крім того, існує драматична або трагічна іронія, яка проявляється в ситуаціях, коли мовцю або персонажу не відомо про іронічний зміст висловлення, тоді як слухач чи аудиторія розуміють цю іронію. У таких випадках слова та дії набувають значення, яке сприймається слухачем, але залишається незрозумілим для мовця чи персонажа [61, с. 633–635].

Сарказм, в свою чергу, є формою іронії, яка відрізняється гостротою та насмішливим тоном. Він зазвичай супроводжується негативним ставленням до об'єкта висловлення і використовується для критики або вираження презирства. Сарказм може містити як прямі, так і приховані критичні коментарі, жартівливі зауваження та іронічні висловлювання. Цей феномен зазвичай передається через іронічний тон і специфічний мовний стиль, що додає йому виразного емоційного забарвлення [13, с. 48]. Переклад іронії та сарказму вимагає глибокого розуміння лексичних і культурних аспектів обох мов. Перекладач повинен враховувати не лише значення слів, а й контекст, емоційний відтінок і наміри автора. Це вимагає від нього вільного володіння двома мовами та їх культурами, а також знання їхніх відмінностей для того, щоб знайти найбільш вдалі способи передачі змісту.

Дуже важливо застосовувати комплексний підхід до перекладу іронії та сарказму, враховуючи культурні та лінгвістичні відмінності. Це допоможе точно і ефективно передати сенс іронії та сарказму, зберігаючи їх емоційний відтінок і автентичність у новому мовному та культурному контексті.

Цікаво, що іронія та сарказм можуть виражатися не лише через слова, а й за допомогою невербальних елементів. Найчастіше іронічний намір можна

розпізнати за інтонацією, причому деякі науковці зазначають, що іронічна інтонація зазвичай є рівною, без явних висхідних чи низхідних змін [47, с. 35-36].

Варто зауважити, що вербальний гумор може бути як свідомим, так і несвідомим. Свідомий гумор створюється мовцем навмисно з метою викликати сміх або розважити аудиторію, при цьому використовуються різноманітні прийоми, такі як каламбури, жарти, іронія або сатира. Несвідомий гумор, натомість, виникає через випадкові помилки або недорозуміння, що можуть бути наслідком перевантаження змістом або недостатнього словникового запасу, що призводить до смішних ситуацій або конотацій. Таким чином, гумор може бути продуманим і навмисно створеним або ж спонтанно виникати внаслідок мовних помилок, що робить його ефект часто несподіваним і кумедним.

Ситуативний гумор порушує звичайні логічні правила, ламає стереотипи, які ми маємо про ситуації, і ставить під питання те, що ми очікуємо побачити в певному контексті. Він здебільшого виникає через комічні обставини, у яких опинилися герої.

Висновки до розділу 1

Сучасні дослідження вважають гумор однією з найскладніших форм комічного, що полягає у вмінні помічати й оцінювати комічні невідповідності в житті. Гумор не тільки є реакцією на смішні ситуації, але й інструментом для їх створення. Це багатогранне явище, яке вивчають різні науки, такі як філософія, психологія та соціологія, кожна з яких пропонує свій погляд на гумор, підкреслюючи його значущість у людському житті.

В різних культурних контекстах гумор визначається через специфіку соціальних норм, цінностей і традицій кожного суспільства. У деяких культурах гумор може бути безпосередньо пов'язаний із повсякденними життєвими ситуаціями, що створює простір для жартів про політичні, соціальні чи навіть трагічні теми. Наприклад, в англійській культурі популярний чорний гумор, який

може торкатися тем смерті чи війни, тоді як в українській традиції гумор часто має відзначену позитивну спрямованість і зазвичай пов'язаний із певними обставинами чи святами.

Крім того, гумор може слугувати як спосіб соціальної критики чи самозахисту, що допомагає людям справлятися з труднощами. У німецькому гуморі акцент робиться на тактовності й м'якості, де жарт часто базується на натяках і делікатності, в той час як у деяких інших культурах можуть бути більш відкриті і грубі форми жартів. Таким чином, гумор є відображенням національної ідентичності та культурних цінностей, і його сприйняття може суттєво змінюватися залежно від культурного контексту.

Гумор може бути виражений за допомогою вербальних і невербальних засобів, які виконують різні функції в комунікації. Вербальні засоби включають жарти, каламбури, анекдоти, іронію та сарказм, які формують комічний ефект через гру слів і зміни значення, вимагаючи від слухача активного сприйняття та розуміння прихованих інтенцій. Невербальні засоби реалізуються через міміку, жести та інтонацію, що дозволяє створювати комічний ефект без слів і підкреслювати емоційний контекст ситуацій. Взаємодія обох типів засобів забезпечує багатогранність гумору, збагачуючи комунікативний процес і сприяючи різноманітним формам комічного.

Іронія та сарказм є ключовими елементами сучасного гумору, проникаючи в усі прийоми створення смішного. Іронія визначається як спосіб висловлення, де слово чи фраза набуває протилежного значення залежно від контексту. Натомість сарказм, як форма іронії, відрізняється своєю гостротою та насмішливим тоном, часто виражаючи негативне ставлення до об'єкта і використовуючи критичні коментарі. Окрім цього, гумор може бути і ситуативним, що виникає через незвичні або несподівані обставини.

РОЗДІЛ 2

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ГУМОРУ

2.1. Виклики та труднощі перекладу гумору

Гумор є складним для перекладу, оскільки він часто ґрунтується на культурних та ситуаційних особливостях. Те, що зрозуміло й смішно в одній культурі, може втратити свій сенс або навіть не бути смішним в іншій. Це створює для перекладачів виклик – не тільки передати зміст жарту, але й зберегти його комічний ефект у новому мовному та культурному контексті.

Переклад гумору є досить складним завданням через різноманітні виклики. Однією з основних проблем є культурні відмінності, адже гумор часто пов'язаний із специфічними аспектами певної культури. Жарти, що базуються на місцевих подіях, ідіомах чи традиціях, можуть втратити свій сенс для людей з іншої країни.

Каламбури та інші ігри слів також становлять серйозну проблему, оскільки вони зазвичай залежать від багатозначності слів або їх фонетичної схожості, що важко передати в іншій мові. Крім того, різні стилі гумору можуть створювати труднощі: те, що смішно в одній культурі, може бути незрозумілим або навіть неприйнятним в іншій.

Також важливими є мовні особливості, як-от граматики і ритм, які можуть суттєво впливати на гумор, але часто втрачаються під час перекладу. Не менш значущим є контекст, оскільки гумор часто ґрунтується на тонких натяках або підґрунтях, які можуть бути неочевидними для представників іншої культури.

На думку Н. Колесниченка, основні труднощі при перекладі англійського гумору полягають у точній передачі оригіналу, неможливості перекладу деяких жартівливих форм, нерозумінні перекладачем комічного елементу, а також у тому, що перекладач може вирішити вилучити гумор або змінити його тип у тексті перекладу [14, с. 164]. Часто перекладачеві доводиться шукати компроміс між збереженням оригінальної форми жарту і тим, щоб зробити його зрозумілим

для іншої аудиторії. В деяких випадках гумор може взагалі не піддаватися перекладу, що вимагає творчого підходу або навіть повної зміни комічного елемента.

На нашу думку, труднощі перекладу гумору можна розділити на дві основні групи: екстралінгвістичні та лінгвістичні. Екстралінгвістичні труднощі пов'язані з тим, що гумор відображає національний менталітет і актуальні проблеми життя, а також включає уявлення про комічне, історичні та сучасні реалії, а також типові ситуації спілкування. Лінгвістичні труднощі виникають через наявність розмовної та ненормативної лексики, а також використання каламбурів і ігор слів у гумористичних текстах. Ці фактори ускладнюють переклад гумору на інші мови і, відповідно, сприйняття його змісту іноземцями.

В. Дмитренко вважає, що під час перекладу гумористичних текстів неможливо використовувати стандартні підходи. Навпаки, однією з головних особливостей такого перекладу є складність у виборі шаблонних рішень або кліше, оскільки необхідно враховувати унікальні умови конкретного тексту та його індивідуальні особливості [7, с. 16]. Дійсно, універсальних рішень для перекладу гумористичних текстів не існує. Однак це не означає, що у цій сфері немає певних закономірностей чи алгоритмів. Є загальні правила, які стосуються гумору, та фактори, що ускладнюють його переклад. Тому підходи та рішення, запропоновані перекладачами, потрібно досліджувати і враховувати, навіть якщо вони не завжди вдалі, а позитивний досвід можна накопичувати і застосовувати на практиці.

С. Атардо запропонував підхід до аналізу гумористичних текстів і сформулював теорію перекладу гумору. Відповідно до цієї теорії, при перекладі мають зберігатися шість основних параметрів:

- 1) Мова (елементи, необхідні для формування жарту).
- 2) Наративна стратегія або стратегія подачі (форма, у якій подається жарт – анекдот, діалог, вірш тощо).
- 3) Ціль (на що спрямований жарт).
- 4) Об'єкт (людина або група осіб, на яких спрямований жарт).

- 5) Ситуація (контекст або структура жарту – тема, учасники, засоби).
- 6) Логічний механізм (конфлікт або невідповідність, що лежить в основі жарту) [36, с. 183-184].

О. Підгрушна переконана, що саме ієрархічна структура шести параметрів запропонована С. Атардо дозволяє застосовувати загальну теорію мовного гумору в перекладі. Ключовим аспектом цього підходу є визначення важливості різних складових жарту. Цей підхід є структуралістським і зосереджений на детальному аналізі тексту, враховуючи характеристики кожного слова, включаючи їхні семантичні конотації та нюанси імплікацій [17, с. 49-50].

П. Забалбеско пропонує п'ять варіантів перекладу гумору. Перший варіант – створити в перекладі жарт, який точно відповідає оригіналу, але це рідко можливо через відмінності між мовами та культурними уявленнями. Другий варіант – знайти жарт на ту ж тему, якщо вона смішна в обох культурах. Третій варіант – використовувати будь-який жарт, але тут можуть виникнути питання щодо доцільності, якщо жарт не вдалий. Четвертий варіант – замінити жарт іншими стилістичними прийомами, такими як метафори або порівняння, або змінити його місце в тексті, щоб зберегти ефект. Останній варіант – вилучити або нейтралізувати жарт, якщо інші варіанти не підходять [70, с. 199-200]. Варіанти, запропоновані П. Забалбеско, слід сприймати як орієнтири для перекладу гумору. Кожен з них має свої переваги та обмеження, тому важливо, щоб перекладач самостійно ухвалював рішення, виходячи з конкретного матеріалу.

А. Лібольд пропонує три способи подолання труднощів при перекладі гумору, коли неможливо досягти функціонального відповідника. Перший спосіб – вилучити жарт з тексту. Другий – використовувати буквальний переклад, який дозволяє зберегти основну інформацію, але при цьому гумор може повністю загубитися, а жарт може стати беззмістовним. Третій варіант – додати коментар, щоб пояснити контекст жарту [54, с. 109]. Можна погодитися, що нерозуміння гумору, пов'язаного з реаліями, можна легко вирішити коментарями. Але є два важливих заперечення. По-перше, пояснення гумору знижує його ефект. Це

особливо стосується гри слів: людина з іншої культури може зрозуміти, що випадковий збіг слів може бути смішним, але, якщо в її мові ці слова не звучать однаково, гумористичний ефект втрачається. Таким чином, пояснюючи гру слів, ми позбавляємо її несподіванки, яка робить гумор смішним. По-друге, навіть якщо ми пояснимо гумор, це не гарантує, що його сприймуть як кумедний. Різні культурні досвіди людей можуть призвести до того, що жарт не викличе сміху.

Під час перекладу англійського гумору на українську мову виникає кілька основних труднощів:

1. Складнощі в адекватному відтворенні оригіналу.
2. Неможливість перекласти деякі види гумористичних конструкцій.
3. Непорозуміння комічних елементів з боку перекладача.
4. Вибір перекладача вилучити гумор з тексту.
5. Зміна типу комічного в перекладеній версії [18, с. 607].

Окрім мовних і культурних труднощів, що виникають при перекладі гумору, існує ще один важливий чинник, який суттєво впливає на якість перекладу – це особистість перекладача. Його смаки, творчий підхід, талант і професіоналізм відіграють значну роль. Перекладач є окремою мовною особистістю з багатьма характеристиками, такими як мовні, соціальні, світоглядні та психологічні особливості, які взаємодіють один з одним [11, с. 151]. Перекладач, як творча особистість, вносить у текст свою інтерпретацію, що може суттєво вплинути на гумористичний ефект. Його смаки і відчуття гумору можуть як поліпшити, так і зіпсувати сприйняття жарту в новій культурі. Крім того, його професійні навички і досвід можуть допомогти знайти найкращий спосіб передати оригінальний гумор, використовуючи творчі прийоми чи адаптації.

Для перекладу гумору необхідно не тільки добре володіти мовою, але й мати широкий кругозір. Перекладач повинен враховувати культурні особливості мови оригіналу, а також вибирати такі еквіваленти, які будуть зрозумілими та доступними для читачів або слухачів мовою перекладу [24, с. 149]. На нашу думку, переклад гумору дійсно є однією з найскладніших завдань у

перекладацькій діяльності. Це пов'язано з тим, що гумор часто базується на грі слів, культурних контекстах або специфічних національних реаліях, які можуть бути неочевидними для іншомовного читача. Перекладач не просто переносить текст з однієї мови на іншу, він також адаптує його до культурних особливостей іншої аудиторії. Успішний переклад гумору вимагає творчого підходу, щоб зберегти суть жарту і зробити його зрозумілим та смішним для читачів іншою мовою.

Переклад гумору – це не лише пошук відповідників у мові, а й глибока інтерпретація тонких і прихованих значень, що можуть бути зрозумілі лише в контексті певної культури. Це специфічний вид творчості, в якому важливу роль відіграє особистість перекладача, його талант, словниковий запас і емоційний стан. Перекладач має вміти переходити між ролями автора і читача, щоб звузити відстань між ними. Він виступає посередником між культурами, сприймаючи чужий гумор через призму своєї рідної культури та власного сприйняття. Це означає, що, взаємодіючи з твором чужомовного гумориста, перекладач інтерпретує оригінал по-своєму, підсилюючи або згладжуючи гумор, додаючи нові відтінки. Іноді, стикаючись із труднощами, він змушений вдаватися до вилучень чи компенсацій [17, с. 62].

За словами дослідниці Я. М. Яковенко [30], при перекладі гумору компенсація може відбуватися в різних формах. Гумор може бути переданий в тій самій частині тексту, поруч із оригінальним стилістичним прийомом, або на більшій відстані. Також можливий варіант, коли перекладач узагальнює гумор, використовуючи методи, які адаптують гру слів для читачів на мові перекладу.

Разом з тим, головне завдання перекладача все таки полягає в тому, щоб за допомогою різних перекладацьких технік точно передати зміст оригіналу, враховуючи правила мови, на яку перекладається. Якість перекладу визначається його адекватністю і повнотою.

Адекватний переклад – це коли зміст і форма оригінального тексту точно передаються іншою мовою. Він повинен зберігати смислову та прагматичну

еквівалентність без будь-яких спотворень. Основна мета перекладача – забезпечити такий переклад [23, с. 25].

Для того, щоб досягти адекватного перекладу комічного на українську мову А. Татарчук підкреслює, що необхідно врахувати кілька умов:

1. Мати ґрунтовні знання української мови, зокрема фонетики, лексики, граматики та синтаксису, а також типологічні особливості та вживання мовних зворотів і фразеологізмів.
2. Розуміти інконгруентність і гру слів, які є основою комічного.
3. Вміти обирати найбільш точний еквівалент, щоб зберегти зміст і точність.
4. Знати специфіку перекладу комічного мовлення.
5. Розуміти, як слова взаємодіють з контекстом у цільовій мові.
6. Мати уявлення про реалії та культурні особливості української мови.
7. Забезпечити смислову відповідність перекладу [27, с. 291].

Важко не погодитися з вищенаведеними умовами, які є необхідними для досягнення адекватного перекладу комічного на українську мову. Вони підкреслюють важливість не лише лінгвістичних знань, але й культурного контексту та здатності зберігати комічний ефект. Комічний текст часто містить тонкі нюанси, які вимагають креативності і уважності з боку перекладача, щоб передати оригінальну ідею та емоцію.

Т. Стоянова вважає, що адекватність перекладу означає, що текст перекладу відповідає оригіналу, включаючи мовні засоби. Щоб уникнути дослівного перекладу, який не завжди відповідає нормам мови перекладу, слід використовувати граматичні перетворення. Це дозволяє зробити текст перекладу відповідним до стандартів мови перекладу. Граматичні трансформації – це зміна граматичних характеристик слів, фраз чи речень у процесі перекладу [25, с. 405]. Окрім того, важливо щоб перекладачі не лише знали правила граматики, але й розуміли контекст та культуру обох мов. Це дозволить створити переклад, який не лише передає інформацію, але й викликає правильні емоції та асоціації у цільової аудиторії.

Таким чином, переклад гумору є складним і багатогранним завданням, яке вимагає від перекладача не лише мовних знань, а й глибокого розуміння культурних контекстів. Основні труднощі пов'язані з культурними відмінностями, які можуть призводити до втрати сенсу жартів, заснованих на локальних реаліях та традиціях, а також з іграми слів, що залежать від фонетичних і семантичних особливостей. Різноманітність гумористичних стилів може викликати нерозуміння чи негативну реакцію з боку аудиторії, підкреслюючи важливість адаптації гумору під специфіку культури. Успішний переклад вимагає творчого підходу, чутливості до культурних нюансів та здатності перекладача зберігати оригінальний гумористичний характер тексту, що робить цю справу не лише технічним процесом, а й мистецтвом.

2.2. Дослівний переклад і його наслідки для збереження гумору

Лінгвісти по-різному визначають переклад. Представники формального підходу (Е. Кетфорд) відзначають, що переклад полягає у заміні текстового матеріалу вихідної мови еквівалентним текстом цільовою мовою. Прагматичний підхід (П. Ньюмарк) наголошує на важливості збереження передбачуваного сенсу автора у процесі перекладу. Комунікативний підхід (П. Лафарг) наголошує на комунікативній ролі, яку виконує переклад. У рамках лінгвокультурного підходу (Р. Якобсон) основна увага приділяється не лише мовним, але й культурних аспектам перекладу [34, с. 151].

У сучасний час предметом значних дискусій серед лінгвістів є ступінь близькості перекладу до вихідного тексту, допустимість дослівного або вільного перекладу, необхідність збереження однакового ефекту на цільову аудиторію та за допомогою яких перекладацьких стратегій це може бути виконано. Одні перекладачі ставлять точність понад усе, викликаючи звинувачення у буквалізмі, порушенні норм цільової мови, інші, виступаючи за творчий і вільний переклад, часом далеко відходять від вихідного тексту і піддаються критиці за спотворення оригіналу. Переклад гумору у контексті цих дискусій є особливо складним завданням, який потребує не лише глибокого розуміння особливостей обох мов

та фонових знань перекладача, але й балансу між точністю передачі оригінального змісту та креативністю.

Існують три основні підходи, які можуть використовуватися під час перекладу гумору: дослівний переклад, культурний переклад та транскреація. Дослівний переклад – це підхід, який передбачає переклад жарту без зміни його сенсу. Культурний переклад вимагає пошуку культурно еквівалентного жарту цільовою мовою, що може вимагати деякого творчого мислення, але може бути дуже ефективним. Транскреація полягає у пошуку найкращого способу передати гумор цільовою мовою та включає внесення змін до тексту, наприклад, використання інших слів або зміна порядку речень [66].

Важливим фактом є те, що більшість перекладачів так чи інакше вдаються до дослівного перекладу. Це є практичним підтвердженням гіпотези про те, що дослівний переклад виникає у свідомості перекладача як початковий етап процесу перекладу. Він використовується як відправна точка для того, щоб з'ясувати чи існує потреба у використанні технік, які передбачають трансформацію оригінального змісту чи форми.

У ранніх лінгвістичних дослідженнях дослівний переклад доволі часто розглядався як протилежність більш функціонально орієнтованому вільному перекладу. У цьому контексті можна виділити два основні підходи до розуміння сутності дослівного та вільного підходу. Перший підхід висуває ідею про те, що дослівний переклад зберігає як зміст, так і форму вихідного тексту, в той час як вільний переклад передає тільки оригінальне значення. Другий підхід пропонує розглядати дослівний переклад як спосіб, який на перше місце ставить точність передачі змісту оригінального тексту, на друге місце – оригінальну форму, а на третю – плавність перекладу. В той час як вільний переклад фокусується на змісті та плавності перекладу, не зважаючи на збереження форми та структури оригінального тексту [55, с. 92].

У ході подальшого розвитку лінгвістичних досліджень поняття «дослівний переклад» використовується для опису взаємозв'язку між двома текстами або текстовими сегментами (вихідним та цільовим) та сприймається як еталон, з

яким порівнюють альтернативні переклади цільової мови [48, с. 311]. Розвиток зміни щодо розуміння природи дослівного перекладу в рамках емпіричних досліджень перекладу ілюструє тенденцію переходу від системних теоретичних підходів до тексто-орієнтованих та процесуально-орієнтованих.

Необхідно наголосити на існуванні різних підходів до розуміння дослівного перекладу. Один з них наголошує на тому, що дослівний переклад передбачає передачу оригінального тексту відповідно до правил цільової мови, формуючи «правильний» з точки зору лексично-граматичних особливостей мови перекладу текст [21, с. 210].

У рамках іншого підходу, під дослі́вним перекладом розуміється вид перекладу, що характеризує спосіб передачі вихідного тексту та підхід до досягнення еквівалентності, який передбачає, що всі елементи вихідного тексту відтворюються без урахування їх становища та можливої зміни їхнього змісту в контексті, на шкоду їхній комунікативній значущості [56, с. 238].

У той же час, говорячи про дослівний переклад, А. Калленбах [51] не має на увазі текст, перекладеним словом у слово. Він стверджує, що є більш тонка характерна риса: цей спосіб передбачає технічно правильний переклад, який все ж таки близько імітує форму, порядок та лінгвістичні особливості вихідного тексту.

М. Шеффер і М. Карл [62] є першими, хто дав формальне визначення дослівного перекладу, що спирається на міжмовну схожість семантичних та синтаксичних зв'язків у процесі перекладу. Вони пропонують інструменти для кількісної оцінки двох компонентів буквальності перекладу (міжмовної семантичної та синтаксичної подібності) на основі їх віддаленості до гіпотетичного абсолютно дослівного перекладу, що передбачає монотонність (ідентичний порядок слів), композиційність (переклад один до одного) та вкоріненість (відсутність варіативності перекладу).

М. Карл [41] розширює поняття дослівного перекладу, включаючи обмеження граматики цільової мови лише на рівні слова та сегмента. Науковець відзначає три ключові критерії, яким має відповідати дослівний переклад:

1. Ідентичний порядок слів у вихідній та цільовій мовах.
2. Відповідність елементів вихідної та цільової мови.
3. Кожне слово вихідної мови має лише одну можливу переведену форму у певному контексті [41, с. 116].

Хоча усі ці три критерії є незалежними один від одного, на практиці існує взаємозв'язок між порядком слів, сегментацією та вибором лексики під час дослівного перекладу. Абсолютно дослівний переклад, згідно з цими чинниками, дорівнює детермінованій заміні лексичних одиниць; у процесі перекладу не додається жодних знань, оскільки всі варіанти перекладу визначаються вихідною мовою. Однак абсолютно дослівні переклади можуть не відповідати (або відповідати лише в дуже поодиноких випадках) граматичним вимогам цільової мови.

У рамках лінгвістичних досліджень виділяють динамічну та формальну еквівалентність. Динамічна еквівалентність передає ефект вихідного тексту, у той час як формальна еквівалентність передає буквальне значення вихідного тексту та використовується у міжкультурних цілях [31, с. 4]. Дослівний переклад прагне до формальної еквівалентності, намагаючись максимально наблизити оригінальну структуру та зміст до тексту перекладу.

Прихильники дослівного перекладу відзначають важливість відповідності перекладу особливостям цільової мови та звичкам цільової аудиторії, тоді як противники дослівного перекладу наполягають на тому, що важливіше ознайомлювати цільову аудиторію з іншими способами мислення та культурами.

Значним недоліком дослівного перекладу можна вважати нездатність точно передати зміст вихідного тексту. За словами С. Блейка [39], іноді слова не можуть бути дослівно передані з однієї мови на іншу через відсутність чіткої відповідності між словами цих двох мов. Культурні фразеологічні одиниці, контекст, оригінальне значення та гумор можуть бути втрачені в процесі дослівного перекладу.

Також під час використання дослівного перекладу виключається можливість використання різноманітних заміन і трансформацій, оскільки техніка

такого перекладу передбачає дослівне відтворення всіх одиниць висловлювання вихідної мови, які у тексті перекладу найчастіше розташовуються у тому ж порядку, як і мовою оригіналу.

Уникати буквализмів – це найважча частина роботи перекладача, яка вимагає одночасного використання багатьох різних навичок: розуміння прочитаного, вміння писати, знання мови тощо. Це вимагає від перекладача видобувати значення з мови оригіналу, водночас уникаючи її стилістично-лінгвістичного впливу.

Теорія релевантності вперше була розглянута Д. Спербером та Д. Вілсоном у їхній книзі «Релевантність: комунікація та пізнання» (Relevance: Communication and Cognition). Релевантність передбачає радикальне переосмислення сутності когнітивних процесів, що лежать в основі комунікації, яке залежить від контексту [8, с. 85].

У рамках теорії релевантності дослівний переклад має на увазі повну інтерпретативну подібність і випливає з припущення, що аудиторія перекладеного тексту має бути знайома з когнітивним середовищем вихідного тексту [65, с. 99]. У інших випадках застосовування такого способу перекладу створює негативні наслідки та потребує використання гнучкого підходу з метою обробки та адаптації оригінального тексту.

Згідно з теорією релевантності, контекст є психологічною конструкцією, що репрезентує систему суджень та припущень реципієнта про світ. Таким чином, одне й те саме речення, яке використовується в різних контекстах, може мати різні значення, що робить контекст вирішальним чинником під час перекладу. Водночас дослівний переклад зазвичай не враховує контекст достатнім чином, орієнтуючись передусім на максимально точну передачу слів та структури оригінального висловлювання.

Теорія релевантності визначає переклад як акт міжмовної комунікації та наголошує на його когнітивних характеристиках. Завдання перекладача – знайти найкраще співвідношення між цільовою мовою та вихідною мовою у власному когнітивному середовищі та середовищі цільової аудиторії. Перекладач повинен

гарантувати, що комунікативний намір автора оригіналу та очікування цільової аудиторії щодо змісту та форми відображено мовою перекладу для того, щоб максимізувати релевантність між цільовим текстом та аудиторією [55, с. 92]. Проте комунікативний намір автора гумору не завжди можна передати за допомогою дослівного перекладу, у такому разі адаптація буде значно більш ефективною стратегією перекладу гумористичного тексту та його елементів.

Оскільки основна мета під час перекладу гумору полягає у тому, щоб викликати у цільовій аудиторії той самий емоційний відгук, інколи виникає потреба зміни певних елементів гумористичного тексту або перебудови жарту відповідно до мовно-культурних особливостей аудиторії цільової мови. Для збереження комедійного ефекту часто необхідно використовувати креативний підхід, оскільки дослівний переклад не забезпечує належної передачі гумору, що містить гру слів, культурні контексти та асоціації цільовою мовою. У разі наявності двозначності чи лексичного каламбуру у оригінальному тексті, дослівний переклад може знищити жартівливий ефект.

Ще один важливий аспект – емоційне сприйняття. Гумор, як і будь-яке інше мистецтво, має емоційний підтекст. Дослівний переклад може знищити цю емоційну складову, адже інтонація, ритм і навіть міміка, які супроводжують жарт у його оригіналі, можуть бути втрачені в процесі перекладу. Таким чином, навіть якщо зміст залишається незмінним, відчуття гумору може бути значно ослаблене.

Як відзначає Ф. Юс [69] гумор створює низку проблем для аналізу з погляду теорії релевантності. Оскільки для передачі гумористичної комунікації часто використовуються приховані форми намірів заради створення комічного ефекту, дослівний переклад може не відповідати основній меті – адекватній передачі оригінального змісту. Релевантність жарту може не відповідати звичайним джерелам когнітивного задоволення, тобто релевантності, оскільки гумор часто залежить від фонові інформації, якою володіє певна аудиторія. Це означає, що дослівний переклад гумору у такому випадку не завжди може

забезпечити передачу оригінального контексту чи нюансів, які є неочевидними для цільової аудиторії.

Якщо гумор містить елементи, які важко чи неможливо пояснити для цільової аудиторії, його дослівний переклад не лише спотворить оригінальне значення, але й може перетворити жарт на безглуздий вислів. У такому випадку у перекладеному тексті наводити пояснення у формі виносок чи опису, або використовувати адаптацію гумору для того, аби гумористичний елемент оригінального тексту зберігав свою зрозумілість цільовою мовою [44, с. 6].

Сальваторе Атардо [35] розробив загальну теорію вербального гумору, яка є актуальною нині та переважно зосереджена на лінгвістичному підході до перекладу гумору у різних видах гумористичних текстів. Згідно з цією теорією, прояви вербального гумору можна аналізувати на основі шести параметрів, або, як їх називає С. Атардо, ресурсів знань для створення гумору, а саме: мова, наративна стратегія, мета, ситуація, логічний механізм та протиставлення сценаріїв.

Грунтуючись на загальній теорії вербального гумору, дослідник рекомендує зважати на всі шість параметрів під час перекладу гумору, але для прагматичних цілей можна дозволити певні зміни. Наприклад, якщо формат жарту невідомий мовою перекладу, перекладач може використовувати іншу наративну стратегію. В ідеалі під час перекладу гумору змінюється лише рівень мови, інші шість параметрів залишаються недоторканими у цільовій мові. Це означає, що фразу чи речення можна виразити цільовою мовою інакше ніж мовою оригіналу (використовуючи синоніми чи інші конструкції), не змінюючи при цьому її змісту (значення слів), за винятком перекладу каламбурів.

Теорія вербального гумору підкреслює важливість врахування мовних нюансів, культурного підтексту та когнітивних процесів, які можуть бути втрачені під час дослівного перекладу гумору. Вона рекомендує перекладачам виходити за рамки буквального перекладу для повноцінної передачі оригінального змісту та значення цільовою мовою, підкреслюючи важливість креативності у цьому процесі.

Оскільки гумор часто пов'язаний з лексичними чи граматичними особливостями вихідної мови, наприклад, каламбури, регіоналізми, гра слів і культурні посилання, дослівний переклад гумору найчастіше буде невдалим або незрозумілим. Щоб зберегти гостроту жарту та його оригінальний зміст, перекладач стикається з дилемою: зберегти оригінальне значення, використовуючи дослівний переклад, або повністю адаптувати його відповідно до особливостей цільової мови [50]. Ідея полягає в тому, щоб перекладач створив щось нове, при цьому забезпечуючи збереження емоцій та комунікативних намірів оригінального гумористичного тексту.

Наслідки використання дослівного перекладу для гумору також можуть бути соціальними. Якщо аудиторія не сприймає жарт, це може призвести до непорозумінь, а іноді й до образ. У результаті, такі ситуації можуть створити бар'єри в міжкультурному спілкуванні, оскільки гумор часто є одним із засобів встановлення зв'язків і розрядки напруги в соціальних взаємодіях.

Дослівний переклад може мати як позитивні, так і негативні наслідки для збереження комічного ефекту цільовою мовою. Серед переваг дослівного перекладу гумору варто відзначити:

1. точність передачі змісту універсальних жартів, які не містять культурно-специфічних елементів чи гри слів;
2. збереження оригінальної структури, яка може підкреслювати особливості авторського стилю чи форми.

Недоліками дослівного перекладу гумору можна вважати:

1. Втрата комічного ефекту у випадку невдалої передачі іронії, гри слів та інших елементів;
2. Втрата емоційного підтексту, що зменшує його вплив;
3. Культурні жарти можуть бути зовсім незрозумілими, безглуздими чи навіть мати образливий характер для цільової аудиторії.

Це засвідчує, що дослівний переклад може буди корисним у певних випадках під час перекладу гумору, проте є неефективним для передачі гумористичних елементів, які містять культурну специфіку, алюзії та гру слів.

Загалом, у більшості випадків для перекладача є тільки один спосіб передачі гумору – не перекладати дослівно, а створювати власний каламбур або жарт, використовуючи ті ж засоби, що й автор оригіналу, але водночас зберігаючи близькість до оригінального значення та враховуючи контекст вихідної одиниці.

Висновки до розділу 2

У теорії та методиці перекладу гумору зазвичай надаються рекомендаційні підходи. Вони допомагають перекладачу зрозуміти ієрархію смислових елементів гумору та виділити найважливіші з них. Окрім цього, підкреслюється значення контексту для розуміння гумористичних текстів, а також важливість детального аналізу для адекватного перекладу. Практичні методи пропонують кілька стандартних рішень для випадків, коли немає прямих відповідників, що вимагає певних компромісів і використання компенсаційних стратегій для збереження гумористичного настрою.

Переклад гумору є складним завданням через безліч викликів. Одним із основних є культурні відмінності, адже гумор часто пов'язаний із реаліями, зрозумілими лише в певній культурі. Жарти, засновані на локальних подіях, ідіомах або традиціях, можуть втратити свій смисл для аудиторії іншої країни. Гра слів, наприклад каламбури, створює ще одну серйозну проблему, оскільки вона базується на багатозначності слів чи схожості їх звучання, що важко відтворити в іншій мові. Різниця в гумористичних стилях також створює труднощі: те, що може бути смішним у одній культурі, в іншій може викликати нерозуміння або навіть негативну реакцію. Мовні особливості, такі як граматики або ритм, також важливі для гумору, але вони часто втрачаються під час перекладу. Велике значення має і контекст, оскільки гумор часто залежить від прихованих натяків або підтекстів, які можуть бути неочевидними для іншої культури.

Переклад гумору – це не лише пошук точних мовних відповідників, а й глибока інтерпретація гри смислів для іншої культури. Це творчий процес, де

важливу роль відіграє особистість перекладача, його талант і здатність одночасно розуміти автора й свого читача. Перекладач виступає посередником між культурами, і, переносючи гумор іншої культури, він адаптує його під своє розуміння гумору та особливості рідної культури. Це може призводити до того, що перекладач змінює або посилює гумор, додаючи свої відтінки. У випадках, коли мовний матеріал не дозволяє передати всі нюанси, перекладач використовує компромісні рішення або компенсує втрати.

Дослівний переклад передбачає максимально точну передачу вихідного тексту цільовою мовою без внесення помітних змін до оригінального вмісту. У контексті перекладу гумору він має свої переваги та недоліки. Він може бути корисним для передачі універсального гумору, який не містить елементів, що можуть ускладнити розуміння цільовою аудиторією. У такому випадку він зберігає оригінальний стиль та структуру, що відтворює його унікальний характер. Однак дослівний переклад гумору часто призводить до втрати комічного та емоційного ефекту перекладеної одиниці, передачі спотвореного або повністю неправильного оригінального значення. Це відбувається через те, що гумор часто виражається за допомогою гри слів, культурних алюзій чи іронії, які під час буквальної передачі можуть викликати непорозуміння у цільовій аудиторії. У більшості випадків перекладачам необхідно уникати буквальності та обирати креативний підхід культурної адаптації жартів відповідно до мовно-культурного середовища цільової аудиторії для того, щоб забезпечити максимальне збереження оригінального змісту та емоційного навантаження.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ГУМОРУ В КНИЗІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ХИМЕРНЕ СЯЙВО»

3.1. Стратегії адаптації перекладу до культурного контексту цільової аудиторії

Культуру можна концептуалізувати, включивши до неї соціальну поведінку, практику, переконання, цінності, традиції, одяг та різні інші аспекти певного суспільства. Враховуючи це широке розуміння терміну, процес перекладу включає у собі як передачу вихідної мови, так і культури [34, с. 151]. Це підкреслює складну взаємодію між мовою, культурою та перекладом.

Культура відіграє важливу роль у сприйнятті та розумінні гумору. Культурна специфіка жартів та гумористичного дискурсу зумовлена різними історичними, соціальними та мовними факторами, що робить їх унікально пов'язаними з їх культурним походженням [9, с. 34]. Різні культури мають різні очікування, цінності та норми, які можуть впливати на інтерпретацію та оцінку гумористичного тексту.

Розуміння певної форми гумору вимагає певних контекстуальних та ситуативних знань, оскільки гумор часто глибоко вкорінений у певний культурний контекст. Це означає, що певні жарти чи комедійні стилі спираються на спільні знання, досвід та алюзії, які можуть бути незрозумілими поза культурно зумовленою ситуацією [33, с. 31]. Тому в процесі перекладу особливо важливо виявити культурно марковані елементи у структурі оригінального твору та підібрати відповідні їм лінгвокультурні аналоги у мові перекладу.

Загальні чинники, такі як мова та культура, дають групі певний спільний досвід, але контекст індивідуальний. Оскільки не існує двох людей з однаковим життєвим досвідом, особистий контекст завжди відрізнятиметься. Він формується різними внутрішніми та зовнішніми факторами, такими як раса, вік,

стать, освіта та соціальний статус. Цей розрив між контекстами передбачувано збільшується у процесі міжкультурного спілкування [52, с. 23].

Теорія релевантності відзначає, що перекладач повинен гарантувати, що зусилля щодо отримання інформації від цільової аудиторії будуть зведені до мінімуму, а розуміння – до максимуму. Цільова аудиторія повинна мати можливість обробляти та інтерпретувати перекладені повідомлення так само, як і вихідна аудиторія [64, с. 1197]. Згідно з цією теорією виділяють дві основні причини, що ускладнюють процес перекладу гумору у культурному контексті: мовні перешкоди та культурний бар'єр. Через ці фактори перекладені гумористичні елементи можуть здаватися для цільової аудиторії несмішними. Це виникає через скорочення, зміни та втрати елементів гумору, характерних для вихідної мови у мові перекладу.

Очікування цільової аудиторії можуть значно впливати на те, яким чином адаптується гумор. У різних культурах існує різне розуміння того, що вважається смішним чи доречним. Перекладачеві варто ознайомитися з цими культурними особливостями для того, щоб забезпечити прийнятну передачу гумору. Для цього може застосовуватися адаптація контенту відповідно до місцевого стилю гумору або уникнення певних тем, які можуть бути незрозумілими або образливими для цільової аудиторії [46].

Л. Венуті [67] у своїй роботі «Невидимість перекладача: історія перекладу» визначив дві основні стратегії перекладу: форенізацію (наближення цільового тексту до вихідного за рахунок засобів цільової мови) та доместифікацію (підпорядкування тексту перекладу нормам та традиціям, що існують у цільовій мові за рахунок вихідного тексту). У зв'язку з необхідністю адаптувати гумор під культуру мови перекладу, перекладачі гумористичних текстів часто використовують перекладацьку стратегію доместикації.

Одним з перспективних підходів до перекладу гумору, що містить специфічний культурний аспект, є використання культурних концептуалізацій. Ця стратегія включає виявлення та переклад основних культурних елементів, цінностей і посилянь, що містяться у гумористичному тексті для підтримки

комічного впливу на цільову аудиторію. Використовуючи стратегію культурної концептуалізації, перекладачі можуть подолати розрив між культурами, покращуючи міжкультурне розуміння та оцінку гумору. Техніка стратегії культурної концептуалізації складається з трьох основних етапів: 1) Визначення культурних концептуалізацій вихідної мови, зокрема, культурні категорії, схеми та метафори. 2) Пошук еквівалентних культурних концептуалізацій в цільовій мові. 3) Переклад гумористичного елемента зі збереженням комічного ефекту та врахуванням культурних концептуалізацій [57, с. 2].

Перекладач може також вигадувати нові жарти у цільовому тексті для того, щоб замінити оригінальне значення на основі лінгвістичних та культурних особливостей вихідного матеріалу у тому випадку, якщо цільова аудиторія не має жодних уявлень про них [68, с. 3]. З іншого боку, Л. Мустапіч [58] відзначає, що такий підхід слід називати «переписуванням», а не перекладом, оскільки введення у текст нових гумористичних елементів не служить для подолання мовних і культурних прогалин між мовами. Натомість цей підхід використовується для заміни оригінальних неперекладних жартів новими культурними елементами, що не дозволяє повною мірою передати оригінальність, спонтанність та яскравість вихідної мови.

К. Чжанг [71] не погоджується з ідеєю Л. Мустапіч і наголошує на важливості залучення креативного підходу у перекладі гумору, оскільки основним завданням перекладача є зберегти комічний ефект, основну ідею та настрій оригінального гумористичного тексту, адаптуючи його до мовно культурної спільноти цільової мови. Ґрунтуючись на тривалій суперечці про переклад гумору, суттєва розбіжність думок про його переклад, ймовірно, пов'язана з тим, що ці вчені узагальнювали свої висновки з різних мовних пар.

Дж. Педерсен [59] пропонує такі прийоми передачі культурних алюзій у складі гумору:

1. Використання культурно чи функціонально еквівалентних виразів.
2. Специфікація, що включає використання виноска або додавання слів для пояснення неоднозначної культурної концепції.

3. Запозичення слів із вихідного тексту.
4. Перефразування або заміна культурних елементів цільової мови.
5. Видалення культурно-пов'язаного елемента вихідного тексту.

Отже, існують різні підходи до перекладу гумору з врахуванням культурного контексту. Серед них чільне місце займає культурна адаптація, яка допомагає не просто передати оригінальний зміст, але й врахувати контекстуальні особливості цільової аудиторії

Адаптація передбачає зміну вихідного тексту з метою зробити його більш придатним для цільової аудиторії. Адаптація може використовуватися, коли ситуація, на яку є посилання у вихідному тексті, не викликає ідентичний ефект оригіналу на аудиторію у мові перекладу. У таких випадках перекладач має відтворити ситуацію, яку можна вважати більш менш еквівалентною [40, с. 19]. Ефективність адаптації гумору досягається за рахунок оперування мовними одиницями на кількох рівнях – фонологічному, синтаксичному, семантичному, прагматичному, що потребує індивідуального та творчого підходу.

Адаптація гумору у перекладі роману Террі Пратчетта «Химерне сяйво» відповідно до культурного контексту української аудиторії здійснюється за допомогою різних стратегій, що сприяють збереженню оригінального гумористичного ефекту, при цьому роблячи текст зрозумілим для цільової аудиторії. На основі дослідженого матеріалу з твору можна виділити кілька ключових аспектів адаптації гумору.

1. Адаптація культурних алюзій та реалій. Внаслідок цього прийому відбувається заміна незрозумілих чи специфічних культурних елементів на більш звичні для цільової аудиторії. Така стратегія не лише зберігає гумористичний ефект оригіналу, але й формує стійкий зв'язок між твором та читачем.

... wasn't simply an impressive sight even in his red nightshirt with the hand-embroidered mystic runes, even in his long cap with the bobble on, even with the Wee Willie Winkie candlestick in his hand [60, с. 18]. – ... мав неперевершений вигляд навіть у своїй червоній нічній сорочці з таємничими рунами, вишитими вручну,

навіть у нічному ковпаку з китицею та зі свічником Крихітки Віллі Вінкі у руці [20, с. 9].

У цьому прикладі використана культурна алюзія на персонажа з твору «Чарлі та шоколадна фабрика» Роальда Дала Віллі Вонку, яка перекладається за допомогою транскодування, що є знайомим варіантом для української аудиторії.

2. Адаптація звукових ефектів. Коли у гумористичному тексті вживаються різні звуки, які створюють комічний ефект, їх переклад має вирішальне значення для цілісного сприйняття усього уривку. Для цього найчастіше може використовуватися заміна культурно-резонансним еквівалентом, який не виділяється своєю неприродністю.

With a sound that defies description, but which for the sake of completeness can be thought of basically as 'spang!' [60, с. 47]. – Зі звуком, що не піддається опису та який задля цілісної картини, зрештою, можна уявити собі в основному як «вжух!»... [20, с. 40].

За допомогою контекстуальної заміни у перекладі *spang*, який викликає асоціації зі звуком удару чи різкого руху передається як *вжух*, що є притаманним для українського контексту та вдало передає подібний ефект й емоційний зміст.

3. Адаптація назв та імен. Одним із прийомів створення гумору, який часто використовується в романі, є створення нових імен персонажів. Незвичайні імена несуть у собі смислове значення, оскільки вони спеціально створені для створення гумористичного ефекту. Одним із методів для їх перекладу є культурна заміна. Цей метод може використовуватися, коли використання еквівалента цільової мови не створює того ж ефекту, що й оригінал. Перевага цього методу полягає в тому, що цільова аудиторія отримує знайому концепцію, яку вона може легко ідентифікувати, і, як наслідок, гумористичний вплив здійснюється ефективно [52, с. 25]. Також, для перекладу імен може використовуватися транскодування оригінальної форми відповідно до фонетики цільової мови.

Galder Weatherwax, Supreme Grand Conjuror of the Order of the Silver Star, Lord Imperial of the Sacred Staff, Eighth Level Ipsissimus and 304th Chancellor of

Unseen University...[60, с. 18]. – Гелдер Доцевіск, Верховний Заклинач Ордену Срібної Зірки, Суверенний Володар Священної Патериці, Єдиний і Незрівнянний Маг Восьмого Рівня і Триста четвертий Канцлер Невидної академії... [20, с. 9].

У перекладі деякі оригінальні назви передаються українською за допомогою пошуку еквівалентного відповідника, деякі контекстуально замінені на лексичні одиниці, які звучать природніше для цільової аудиторії. Такий підхід до перекладу забезпечує збереження специфіки оригіналу та його гумористичного підтексту.

4. Адаптація іронії та сарказму. Сарказм та іронія – один із прикладів культурних відмінностей в гуморі. Незважаючи на його повсюдну присутність, інтерпретація сарказму глибоко залежить від культурних чинників. Наприклад, у західних культурах ці види гумору є поширеною формою комедійного спілкування. Сарказм може бути менш ефективним у культурах, де цінується емоційна стриманість, та вважатися проявом зарозумілості та нечемності [38]. Люди з колективістських суспільств, як правило, схильні використовувати передбачувані значення в порівнянні з людьми з індивідуалістичних культур. Індивідуалізм також пов'язаний із соціальною прийнятністю вираження негативних емоцій, що потенційно може призвести до більш позитивних інтерпретацій іронічних висловлювань [45, с. 3].

Труднощі з перекладом сарказму та іронії пов'язані передусім з погіршенням розуміння жартівливого контексту за рахунок нездатності повноцінно оцінити його іншою мовно-культурною спільнотою. Тому під час перекладу сарказму та гумору слід виявляти обережність та враховуватися національну особливості та моделі поведінки як на суспільному, так й індивідуальному рівні [37, с. 90].

Аналізований твір Т. Пратчетта містить значну кількість сарказму та іронії.

Rincewind had been generally reckoned by his tutors to be a natural wizard in the same way that fish are natural mountaineers [60, с. 26]. – Викладачі Невидної академії на загал вважали, що Ринсвінд так само надається до чародійства, як риба до скелелазіння [20, с. 17].

Переклад зберігає саркастичний тон оригінального висловлення, що підтверджує некомпетентність героя в магічних справах. Саркастичне порівняння риби зі скелелазінням зберігається без втрат чи змін, оскільки є універсальним та зрозумілим.

5. Адаптація ідіом та ідіоматичних виразів. Ідіоматичні вирази, які часто використовуються в жартах, можуть не мати прямих еквівалентів у мові перекладу, що створює додаткові перешкоди для перекладачів. Для їх перекладу можуть також використовуватися ідіоми зі схожим значенням, перефразування, пропускання ідіом у цільовому тексті, введення ідіоми у іншій частині тексту [53, с. 73].

Quimby was eventually killed by a disgruntled poet during an experiment conducted in the palace grounds to prove the disputed accuracy of the proverb The pen is mightier than the sword,'...[60, с. 23]. Квімбі зрештою був убитий одним розгніваним поетом під час експерименту, що проводився на луці поблизу палацу, щоб довести правдивість приказки «перо – сильніше за меч»... [20, с. 14].

Фразеологізм *the pen is mightier than the sword* замінюється на ідіоматичний вираз з еквівалентним значенням для виключення непорозуміння фрази за рахунок дослівного перекладу, що зберігає оригінальний гумористичний характер.

6. Адаптація метафор. Їх сприйняття значною мірою залежить від контексту та мови. Оскільки комічний ефект під час використання цих виразів передусім створюється за допомогою образного значення у їх складі, головним завданням перекладача стає саме збереження цього образу. Для виконання цього завдання перекладач може вдаватися до прийомів наближеного або описового перекладу, а також модуляції, які дозволяють зберегти образ без зміни значення.

There was the faintest of pure sounds, high and sharp, like the breaking of a mouse's heart [60, с. 25]. – Почувся ледь чутний чистий звук, такий високий та різкий, що здавалося, то обірвалося десь мишаче серце [20, с. 16].

Оригінальна метафора передається українською зі збереженням основного комічного образу та емоційного контексту за рахунок підбору еквівалента, що легко сприймається цільовою аудиторією.

7. Адаптація гри слів. Гумор часто спирається на мовні каламбури та гру слів, експлуатуючи фонетичні, морфологічні чи семантичні аспекти вихідної мови, які не завжди можна перенести на цільову мову з тією ж дотепністю та винахідливістю.

'What's this paper?' said Jiglad Wert. 'It's an agenda, Jiglad,' said Trymon, patiently. 'And what does a gender do?' [60, с. 89]. – *Що це за папір? – спитав Джіглед Верт. – Це – порядок денний, Джігледе, – терпляче пояснив Траймон. – Який ще буряк денний?* [20, с. 86].

У цьому прикладі оригінальна гра слів повністю трансформується під час перекладу, маючи зовсім інше значення, проте зберігаючи комічність за рахунок схожого звучання слів: *agenda – a gender, порядок – буряк*.

8. Адаптація авторських неологізмів. Вони створюють унікальний стиль гумористичного тексту, підсилюючи комічний ефект. За їх допомогою автору вдається описати знайомі речі по-новому, відкриваючи простір для іронії та сарказму. Т. Пратчетт активно використовує неологізми для підкреслення абсурдності фантастичного світу твору. Переклад авторських неологізмів може бути здійснений за допомогою підбору аналогічного неологізму у цільовій мові.

This is the sort of thing you're supposed to say to maintain steppe-cred in barbarian circles [60, с. 43]. – *Це було власне те запитання, на яке ти повинен був відповісти, аби не втратити степовагу серед варварів* [20, с. 36].

Авторський неологізм *steppe-cred*, що є поєднанням слова *steppe* (укр. степ) та скорочення *cred* – від *credit* (укр. репутація) та утворює новий концепт на позначення вияву поваги чи авторитету у культурі кочовиків, перекладається українською за допомогою створення нового неологізму – *степовага*. Новоутворена перекладачем одиниця відтворює оригінальний стиль та зміст, та ефективно зберігає комічний характер.

Для того, щоб адекватно та ефективно відтворити гумор у перекладі, зважаючи на культурну специфіку та контекст, важливо слідувати наступним рекомендаціям:

1. Виокремити культурні елементи, які містить гумор у вихідній мові.
2. Спробувати знайти еквівалент оригінальному елементу у мові перекладу.
3. У випадку, якщо це неможливо, підібрати аналог, який би зберіг ідентичний комунікативний ефект на цільову аудиторію.
4. У разі відсутності адекватного аналогу у мові перекладу варто передати головну суть оригіналу за допомогою створення нового жарту, описового перекладу, конкретизації значення чи компенсації [28, с. 48].

Отже, адаптація гумору відповідно до культурного контексту цільової аудиторії – багатогранний процес, який потребує врахування лінгвістичних знань та навичок, а отже розуміння культурної специфіки та контексту вихідної та цільової мов. Ця стратегія дозволяє створити твір, який резонує з цільовою аудиторією та робить зрозумілим й приємним для читання у відмінному від оригінального культурному контексті, що значно спрощує міжкультурну комунікацію.

3.2. Відтворення гумору в українському перекладі роману Террі Пратчетта «Химерне сяйво»

Матеріалом для аналізу був обраний роман Террі Пратчетта, який входить до переліку найуспішніших і найвідоміших сучасних авторів та відзначається оригінальним стилем написання творів. Його роман «Химерне сяйво» є яскравим прикладом поєднання фантастики та гумору, що створює унікальну атмосферу, а використання авторських неологізмів та культурних алюзій робить його переклад українською мовою непростим завданням.

Методом суцільної вибірки нами було відібрано 100 уривків у формі діалогів чи описів з гумористичним компонентом у книзі «Химерне сяйво» [60] та 100 їх відповідників в українському перекладі, виконаному Ю. Прокопець [20].

Нами було визначено п'ять основних підходів до перекладу англійського гумору українською мовою на матеріалі фантастичної прози Террі Пратчетта: підбір еквівалента у цільовій мові, культурна адаптація гумору, гумористична реконструкція, опущення гумору та додавання гумористичного компонента.

1) Підбір еквівалента у цільовій мові передбачає пошук аналогічного жарту або гумористичної ситуації у мові перекладу зі збереженням формальних особливостей оригінального комічного компонента. Ця стратегія має на меті збереження оригінального ритму, стилістичних та лексичних фігур мови, що створюють комічний ефект. Вона часто використовується, коли вихідний текст є простим і зрозумілим і не вимагає додаткових пояснень.

Actually, the philosophers have got it all wrong. Great A'Tuin is in fact having a great time [60, с. 16].

Філософи, правду кажучи, так нічого й не збагнули. Насправді Великий А'Туїн має чудове дозвілля [20, с. 6].

Гумор у цьому прикладі виражений за допомогою іронії. Іронічний характер оригінального уривку створюється за рахунок контрасту між серйозністю філософів та легковажним стилем життя Великого А'Туїна, що відображає абсурдність ситуації: Великий А'Туїн (черепаша) навряд чи переймається філософськими питаннями і не може відчувати людські емоції. Оригінальний іронічний тон ефективно збережений у перекладі. Антропонім *Great A'Tuin* виражається українською мовою за допомогою словникового відповідника англійського прикметника *great* – великий, використовуючи транскодування *A'Tuin* передається як *А'Туїн*, зберігаючи оригінальну назву.

Прислівник *actually* у перекладі замінюється на вставну конструкцію *правду кажучи*, яке має більш розмовний характер, що робить перекладений текст більш живим та невимушеним. Така заміна цілком відповідає авторському стилю, що допомагає знижувати серйозність ситуації та зберігати іронічний характер. Під час перекладу також відбувається контекстуальна заміна сталого виразу *have a great time* на *мати чудове дозвілля*. Така заміна є виправданою та спричинена передусім прагненням зберегти природність та відповідністю

стилістичним нормам цільової мови, оскільки дослівний переклад – *мати гарний час* – звучить досить неприродно для української мови. Окрім цього, *have got it all wrong* замінюється на *так нічого й не збагнули*, оскільки цей вираз важко перекласти українською мовою дослівно. Водночас така заміна допомагає підкреслити безуспішність філософів, що відповідає іронічному змісту оригінального тексту. Структура оригінального речення зазнає змін: відбувається зміна порядку слів в обох реченнях.

2) Культурна адаптація гумору передбачає заміну незрозумілих культурних посилань на звичні для цільової аудиторії зі збереженням комічного ефекту оригінального тексту чи фрази. Окрім цього, вона включає також додавання інформації до перекладу для пояснення культурних нюансів, які мають специфічний характер, у вигляді посилань чи приміток перекладача.

'Not a shound, or you ish a dead man.'

Rincewind's eyes swivelled in their sockets as if trying to find a way out.

'If you don't want me to say anything, how will you know I understand what you just said?' he hissed.

'Shut up and tell me what that other idiot ish doing!' [60, с. 79].

– Ні жвуку, або тут тобі й шмерть.

Очі Ринсвінда нестямно забігали в очницях, ніби шукали спосіб вибратися з халепи.

– Якщо ти хочеш, щоб я мовчав як риба, звідки знатимеш, що я зрозумів, що ти щойно сказав? – прошипів він.

– Жаткнися і скажи, що робить той другий бевжсь! [20, с. 74].

У цьому прикладі відбувається діалог між чарівником Ринсвіндром та Коеном Варваром, які вперше знайомляться одне з одним. Абсурдність погрози створює гумористичний ефект. Коен Варвар – беззубий старий варвар, який використовується Террі Пратчеттом для створення пародії на героїчних персонажів, наприклад, на відомого героя бульварних романів Конана Варвара і монгольського завойовника Чингісхана. Його мовлення часто містить помилки, які виражаються у тексті за допомогою граматичного спотворення слів чи

зображення шепелявості, що створює комічний ефект. Наприклад, у цьому уривку герой вимовляє *sh* замість *s* (*shound* замість *sound*, *ish* замість *is*). Українською мовою ця особливість мовлення героя передається за допомогою аналогічного прийому спотворення слів з використанням культурної адаптації звуків відповідно до української фонетики. Відбувається заміна приголосних звуків на шиплячі: *з* на *ж* (*жвук* замість *звуку*), *с* на *ш* (*шкажи* замість *скажи*), *з* на *ж* (*бевжсь* замість *бевзь*). Такий підхід забезпечує збереження оригінального стилю героя та ефективно відтворює комічний ефект вихідного тексту.

Оригінальний вислів *you ish a dead man* замінюється на пасивну конструкцію *тобі тут шмерть* за рахунок заміни прикметника *dead* на іменник *смерть*, підкреслюючи емоційність оригіналу та водночас роблячи фразу більш притаманною для української мови. *Eyes swiveled in their sockets* передається як *очі нестямно забігали в очницях* за допомогою контекстуальної заміни дієслова *to swivel* (дослівно українською – *крутитися*) на *нестямно бігати*, що більш цілісно відтворює емоційний стан персонажа. Українською мовою конкретизовано значення вислову *trying to find a way out*: використання слова *халепа* додає більш комічності виразу. Антонімічний переклад використовується для передачі *if you don't want me to say anything* українською як *якщо ти хочеш, щоб я мовчав як риба* з додаванням образності за рахунок використання фразеологізму, якого не було в оригіналі. Оригінальна структура речень також трансформується за рахунок зміни порядку слів у деяких реченнях. Переклад зберігає не лише оригінальний зміст та комічний ефект, але й авторський стиль Т. Пратчетта.

3) Гумористична реконструкція полягає у зміні форми, змісту, контексту чи деталей оригінального гумористичного тексту задля збереження комічного ефекту та з метою зробити текст більш зрозумілим для цільової аудиторії. Також ця стратегія може включати перефразування або створення нового жарту, який мав би такий самий гумористичний ефект у мові перекладу у тому випадку, якщо вихідна гумористична одиниця не може бути виражена тим самим способом, як у оригіналі.

Wizards smoke, as everyone knows. That probably explained the chorus of coffin coughs and sawtooth wheezes that erupted behind Galder as he stood appraising the situation and wondering if he dare look for somewhere to hide [60, с. 21].

Чарівники, як відомо, курять. Мабуть, саме це пояснювало дружнє покашлювання, таке глухе, наче доносилося з того світу, та хрипке, мов завивання пилки, сопіння позаду Гелдера, який стояв мовчки, оцінюючи ситуацію, і міркував, чи не краще було б все ж де-небудь сховатись [20, с. 12].

Комічний ефект у оригінальному уривку створюється за рахунок іронії. Іронічний опис чарівників контрастує з їх традиційним сприйняттям, що асоціюється з мудрістю та величчю. Використання образних порівнянь для комічного опису звуків підкреслює абсурдність ситуації. В українському перекладі цей гумористичний ефект підсилений за рахунок вживання засобів виразності: гіперболи *таке глухе, наче доносилося з того світу* та порівняння *хрипке, мов завивання пилки, сопіння*. У сукупності ці елементи створюють насичений контекст та роблять сцену більш динамічною.

Дослівний переклад *coffin coughs* та *sawtooth wheezes* українською як *трунний кашель* та *хрипи пилки* відповідно не передає комічності оригіналу та втрачає іронічний підтекст. Тому реконструкція елементів оригінального тексту для збереження гумористичного ефекту у перекладеному уривку є цілком виправданою. У реченні *wizards smoke, as everyone knows*, під час перекладу опускається займенник *everyone* для спрощення вислову та підвищення його афористичного характеру. Оригінальна структура уривку також змінена у перекладі за рахунок зміни порядку слів у перекладеному тексті.

4) Опущення гумору має на меті пропуск частин вихідного тексту, які не мають еквівалентів у цільовій мові та залишаються неперекладними. Ця стратегія використовується, коли специфічність гумористичного компоненту вихідної мови викликає плутатину серед цільової аудиторії та ускладнює розуміння оригінального тексту. Водночас цей підхід змінює оригінальний стиль та комунікативний намір, що впливає на загальне сприйняття інформації.

'Rincewind, all the shops have been smashed open. There was a whole bunch of people across the street helping themselves to musical instruments, can you believe that?'

'Yeah,' said Rincewind, picking up a knife and testing its blade thoughtfully. 'Luters, I expect.' [60, с. 181].

– Ринсвінде, усі крамниці – розгромлені й залишені напризволяще. На протилежному боці вулиці якась велика ватага людей прибирала до рук лютні та арфи, уяви лише!

– Ага, – буркнув Ринсвінд, вибравши ніж і задумливо проводячи пальцем по лезу. – Мародери, напевне [20, с. 185].

Гумористичний ефект в оригінальному уривку створюється за рахунок використання гри слів з омофонами *looters* (мародери) та *luters* (лютністи – ті, хто грають на лютні), які мають однакову вимову. Риндсвінд жартома називає крадіїв крамниці музичних інструментів лютністами. В українському варіанті замість гри слів використовується пряме значення слова *looters* – *мародери*, що призводить до втрати іронічного підтексту вислову героя. Зберегти оригінальний лінгвістичний каламбур у перекладі в цьому прикладі є неможливим через відсутність відповідника, який міг би відтворити аналогічний ефект за звучанням і значенням в українській мові. Англійська мова має різноманітнішу систему омонімів та омофонів, що дозволяє більш активно створювати каламбури. Тому застосування стратегії опущення гумору є єдиним можливим варіантом для передачі оригінального змісту. Також варто відзначити, що перекладач додає примітку наприкінці тексту з поясненням щодо деталей оригінального вислову, а також за допомогою конкретизації значення замінює *musical instruments* на *лютні та арфи* в українському варіанті для намагання компенсувати втрату оригінального контексту.

Емоційний контекст оригіналу розширено за допомогою додавання слів *залишені напризволяще* у фразу *shops have been smashed open*, що робить переклад більш художнім та образним відповідно до жанрових особливостей оригінального тексту. Питальна конструкція *can you believe that* у перекладі

трансформується на спонукальну *уяви лишень*, що не змінює основного змісту проте підвищує емоційність. Дослівний переклад українською – *можеш у це повірити* – теж міг би бути застосованим. У перекладі повністю трансформовано фразу *bunch of people across the street helping themselves to* для того, щоб додати національного колориту. Також *I expect* контекстуально замінене на *напевне*, що підкреслює легкість та невимушеність оригінального діалогу.

5) Додавання гумористичного елементу передбачає включення у текст перекладу додатковий компонентів з метою підсилення жартівливого характеру оригінального повідомлення. З цією метою перекладачем може використовуватися створення нових жартів.

He got down easily by dropping uncontrollably from branch to branch until he landed on his head in a pile of pine needles, where he lay gasping for breath and wishing he'd been a better person [60, с. 26].

Він спустився додолю без зусиль, скотившись, як торба з горба, з гілки на гілку, – аж доки не бехнув головою у купу сухої соснової хвої, де якийсь час лежав, хапаючи ротом повітря і обіцяючи собі поводитися краще [20, с. 17].

Для створення гумористичного ефекту у цьому прикладі використано іронію та абсурд. Гумор виникає у результаті контрасту між очікуваннями героя та реальним результатом, зображенням абсурдної ситуації незграбності персонажа та іронічним підтекстом його шкодування про свої вчинки, ніби вони могли виправити існуючий стан справ.

Перекладач використовує стратегію додавання комічного елементу для того, щоб посилити гумористичність ситуацій. Цей підхід реалізується шляхом використання слів розмовного стилю, а не прямих словникових відповідників, наприклад, *бехнути головою* замість дослівного *приземлитися на голову*, що добре вписується в контекст гумористичної ситуації та додає динамічності. Також підсилити комічний вплив допомогло вживання порівняння як *торба з горба* у вислові *dropping uncontrollably* замість дослівного *скотитися неконтрольовано*. Ця конструкція є алюзією на українську народну лічилку «Котилася торба з великого горба», що створює культурні асоціації та

додатковий колорит для цільового читача. Застосування такого підходу до перекладу гумору робить уривок більш запам'ятовуваним для цільової аудиторії.

Серед основних трансформацій варто відзначити заміну *get down easily* на *спуститися додола без зусиль* замість дослівного *просто спуститися вниз*. Заміна прислівника *easily* на прийменникову-іменникову конструкцію *без зусиль* є вдалою тактикою, що робить формулювання більш звичним для української мови. Також у перекладі конкретизовано значення вислову *where he lay gasping for breath* – *де якийсь час лежав, хапаючи ротом повітря* з додаванням слів *якийсь час* та *рот*. Дослівний переклад фрази – *де він лежав, важко дихаючи* є менш образним, зважаючи на контекстуальний переклад художньої прози, проте теж міг бути використаним. *Wishing he'd been a better person* перекладено як *обіцяючи собі поводитися краще* з опущенням іменника *person*, заміною прикметника *better* на прислівник *краще* та дієприслівника *wishing* (дослівно українською – *бажаючи*) на дієприслівник *обіцяючи*. Оригінальний порядок слів у перекладі збережено без змін.

На основі відібраних для аналізу прикладів використання гумору в романі «Химерне саяво» Террі Пратчетта та їх перекладу українською мовою було проведено кількісний аналіз, що ілюструє частоту використання різних перекладацьких стратегій, результати якого продемонстровані у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Кількісне співвідношення використання стратегій перекладу гумору у романі «Химерне саяво» Террі Пратчетта

Стратегії перекладу гумору	Кількість	У відсотках
Підбір гумористичного еквівалента	67	67%
Культурна адаптація гумору	17	17 %
Гумористична реконструкція	13	13%
Опущення гумору	2	2%
Додавання гумористичного елементу	1	1%

Таким чином, найпоширенішим підходом до перекладу гумору у романі «Химерне саяво» був підбір гумористичного еквівалента за допомогою якого було перекладено 67% проаналізованих уривків з тексту Террі Пратчетта. Це означає, що перекладачеві вдалося у більшості випадків підібрати відповідники українською мовою, які б зберігали гумор та комунікативний намір оригінального тексту. Досить активно використовувалися культурна адаптація гумору – 17% проаналізованих прикладів та гумористична реконструкція – 13%, що пояснюється потребою зробити гумор доступним для розуміння цільовою аудиторією відповідно до мовних та культурних особливостей. Найменшу кількість дослідженого матеріалу було передано українською мовою, використовуючи опущення гумору – 2% та додавання гумористичного елементу – 1% проаналізованих уривків з оригінального тексту роману. Це вказує не тільки на прагнення перекладача максимально зберегти гумор в українському варіанті навіть у випадку передачі фраз чи гри слів, які важко відтворити у перекладі, але й також на уважність до деталей, глибоке розуміння мовного та культурного контекстів, що є важливою передумовою для перекладу гумористичних текстів.

Таке співвідношення стратегій перекладу гумору може свідчити про те, що під час перекладу англійського гумору українською мовою варто робити значний акцент на збереженні гумору та адаптації оригінального задуму для того, щоб забезпечити передачу культурних нюансів та автентичності оригінального стилю для цільової аудиторії.

Вибір стратегії перекладу гумору залежить від його виду. Згідно з класифікацією гумору за типами його поділяють на три групи: універсальний гумор, культурний гумор і лінгвістичний гумор [32, с. 35]. Ця класифікація є корисною основою для розуміння різних підходів до передачі гумору задля збереження та адаптації цільовою мовою оригінального змісту, гумористичного впливу та комунікативного наміру автора вихідного тексту.

У романі Террі Пратчетта «Химерне сяйво» нами було виокремлено усі з перелічених видів гумору. Серед проаналізованих уривків найбільшу кількість становив універсальний гумор.

1) Універсальний гумор включає ситуації та несподіванки, які мають гумористичний характер для різних культур:

'It's very loyal,' said Twoflower.

'Oh yes,' agreed Rincewind. 'If loyalty is what you look for in a suitcase.' [60, с. 135].

2) Культурний гумор включає жарти, засновані на культурних алюзіях та контекстах:

'Well?' he said. 'So what? Gnome, goblin, pixie – so what?'

'Not a pixie,' said Twoflower firmly. 'Pixies, they wear these sort of green combinations and they have pointy caps and little knobbly antenna thingies sticking out of their heads. I've seen pictures.' [60, с. 39].

3) Лінгвістичний гумор використовує каламбур:

'A necromancer!' said Rincewind. Bethan leaned sideways.

'What's neck romance?' she whispered.

'Necromancy. Talking to the dead,' he explained.

'Oh,' she said, vaguely disappointed [60, с. 86].

Універсальний гумор викликає найменші труднощі під час перекладу, оскільки, у його основі лежать зрозумілі для широкого кола реалії чи концепти. Гумористичний ефект зазвичай створюється за допомогою комізму ситуації чи опису явищ, предметів, людей тощо. Найкращою стратегією перекладу універсального гумору є підбір еквівалента у цільовій мові, яка дозволяє зберегти зміст та комічний ефект при цьому не створюючи перешкод для розуміння.

Переклад культурного гумору може становити певну проблему через відсутність повних аналогів у мові перекладу. Окрім цього, переклад цього типу гумору вимагає обізнаності перекладача у особливостях культурного середовища вихідного тексту, тоді як цільова аудиторія може мати незначний

запас знань. Культурний гумор може перекладатися як за допомогою формальної еквівалентності з можливим винесенням додаткових пояснень, так і з використанням динамічної еквівалентності, створюючи новий жарт з нуля відповідно до оригінального змісту та культурних особливостей цільової мови. Найкращою стратегією для перекладу культурного гумору є культурна адаптація, яка дозволяє передати оригінальну ідею, враховуючи контекстуальні та національні особливості цільової аудиторії.

Лінгвістичний гумор є вкрай складним для перекладу іншою мовою, та у деяких випадках може залишатися неперекладним через неможливість адекватної передачі оригінального гумористичного тексту. Лінгвістичний гумор, такий як ідіоматичні каламбури, можна перекласти за допомогою динамічної еквівалентності, тобто за допомогою еквівалентності, яка не обов'язково дає те саме значення, але має той самий ефект, як і оригінал [31, с. 4]. Найкращою стратегією для перекладу лінгвістичного гумору є гумористична реконструкція, яка дозволяє перекладачеві передати гумористичний ефект у тих випадках, коли прямий переклад цільовою мовою не є ефективним.

Опущення гумору та додавання гумористичного компоненту можуть застосовуватися для перекладу всіх типів гумору: у першому випадку для текстів, що не підлягають перекладу або не мають адекватного смислового навантаження у цільовій мові, у другому – для того, аби збільшити зацікавленість цільової аудиторії та підвищити образний характер тексту.

Для передачі різноманіття комічних засобів можуть бути використані різні способи перекладу. Перекладацькі трансформації – це перетворення, за допомогою яких перекладач здійснює перехід від одиниць оригіналу до комунікативно-рівноцінних одиниць мови перекладу за неможливості використання абсолютних відповідників в умовах заданого контексту [19, с. 147].

Для перекладу гумору у творі Террі Пратчетта було застосовано лексичні та граматичні способи перекладу. У рамках стратегії підбору гумористичного еквівалента використовувалися конкретизація значення слова, генералізація

значення слова, калькування, транскодування. Культурна адаптація гумору здійснювалася за допомогою контекстуальної заміни, конкретизації значення слова, генералізації значення слова, смислового розвитку, заміни частини мови, додавання слова, вилучення слова. Для гумористичної реконструкції можуть застосовуватися такі способи перекладу як контекстуальна заміна, антонімічний переклад, описового перекладу, комплексна трансформація, заміна структури речення. Стратегія опущення слова здійснюється з використанням вилучення слова, заміни структури речення. Стратегія додавання гумористичного компонента включає такі способи перекладу: додавання слова, контекстуальна заміна, комплексна трансформація. Вибір цих методів залежить не тільки від лексично-стилістичних засобів, використаних автором в оригіналі, але й від комічного потенціалу цих засобів, та їх відповідності цільовій мові.

Проаналізувавши оригінальний та перекладений тексти роману «Химерне сійво» на предмет вживання гумору та його перекладу, було встановлено наступні тенденції.

1. Англomовний текст містить значну кількість іронії та сарказму, яка здебільшого ефективно перекладається українською мовою. У більшості випадків стратегія підбору еквівалентного гумору забезпечує адекватний переклад.

2. Досить помітну групу засобів вираження комічного в оригінальному тексті становила гра слів (каламбури), яка становить значну перекладацьку проблему українською мовою у зв'язку з відсутністю можливості підібрати вдалий відповідник, який би зрівнявся з оригіналом за комічним ефектом та змістом. Стратегія гумористичної реконструкції найбільш активно використовувалась для перекладу цієї групи гумору.

3. У деяких проаналізованих прикладах гумору був присутній специфічний культурний контекст, який майже у всіх випадках був вдало адаптований для української аудиторії, враховуючи культурну специфіку та стилістично-граматичні норми української мови.

4. Для українського варіантів характерним було збереження оригінальних гіпербол та посилення ефекту перебільшення.

5. Англійські приклади зазвичай є коротшими та простішими за структурою речень, що можна пояснити відмінностями в граматиці і стилістиці мов, потребою введення додаткової деталізації для пояснення певних аспектів, а також прагненням перекладача підвищити образний характер тексту за рахунок активного залучення засобів виразності.

6. Іноді в українських варіантах використовувалися слова та фрази, що більш притаманні для розмовної мови, що створює більш неформальний характер та простий для сприйняття текст.

7. В українському варіанті часто спостерігалось збільшення кількості слів-зв'язок, що здебільшого зумовлене потребою адаптації гумору до мовних і культурних особливостей цільової аудиторії.

Цей аналіз демонструє те, як лексичні, граматичні та стилістичні особливості між англійською та українською мовами можуть впливати на процес сприйняття гумору, що важливо враховувати під час його перекладу.

Висновки до розділу 3

Таким чином, переклад гумору – складне завдання, яке потребує не лише лінгвістичних навичок, але й вимагає розуміння культурного середовища та соціального контексту як вихідної, так і цільової мови. Адаптація – спосіб перекладу, за допомогою якого перекладач замінює соціальні чи культурні реалії у вихідній мові відповідними реаліями в цільовій мові, що є більш звичними для цільової аудиторії. Для адекватної адаптації гумору українською мовою слід приділяти велику увагу інформативному змісту, дослідити за допомогою яких прийомів створюється та чи інша гумористична ситуація, і яка реакція очікується автором від читачів. У випадку неможливості адаптації культурного гумору у цільовій мові, варто спробувати методи компенсації для того, щоб максимально наблизити перекладений текст до оригінального за комунікативним наміром та

гумористичним ефектом. У перекладі твору Террі Пратчетта було застосовано культурну адаптацію назв та імен, іронії та сарказму, ідіом та ідіоматичних виразів, метафор, гри слів, культурний алюзій та реалій, звукових ефектів, авторських неологізмів.

За результатами проведеного аналізу на основі матеріалів, відібраних з твору Террі Пратчетта було встановлено п'ять основних стратегій перекладу гумору. Найбільшу кількість гумору було перекладено з використанням підбору гумористичного еквівалента. Активно використовувались стратегії культурної адаптації та гумористичної реконструкції. Найбільш рідкісними були стратегії опущення гумору та додавання гумористичного компоненту.

Різні типи гумору вимагають різних підходів до їх перекладу українською мовою, зважаючи на свої особливості. Найкращою стратегією для перекладу універсального гумору є підбір гумористичного еквіваленту, для перекладу культурного гумору – стратегія культурної адаптації, а для перекладу лінгвістичного гумору стратегія гумористичної реконструкції. У випадках неперекладного гумору може застосовуватися опущення гумору, а для підвищення образності тексту варто застосовувати стратегію додавання гумористичного компонента.

ВИСНОВКИ

Гумор є складним і багатогранним явищем, яке відображає специфіку соціальних норм, цінностей та традицій кожної культури. Він не лише реагує на комічні ситуації, але й слугує інструментом для їх створення, надаючи можливість висловлювати складні соціальні й політичні питання у формі жартів. Гумор може проявлятися через вербальні та невербальні засоби, кожен з яких виконує свою роль у спілкуванні. Вербальні засоби, такі як жарти, каламбури, анекдоти, іронія та сарказм, створюють комічний ефект завдяки грі слів і зміні їх значення, що вимагає від слухачів уважності та розуміння прихованих сенсів. Невербальні елементи, такі як міміка, жести та інтонація, дозволяють передати комічність без слів, акцентуючи емоційний зміст ситуацій. Співпраця обох типів засобів робить гумор різноманітним і збагачує процес комунікації.

Гумор є невід'ємною частиною авторського стилю, що потребує уважного підходу для його збереження під час перекладу. Це потребує врахування не лише лінгвістичних особливостей, але й культурних аспектів, що мають вирішальне значення, коли йдеться про гумор. Гумор завжди суб'єктивний. Жарти часто спираються на загальні знання чи досвід, що є унікальними для певної культури. У цьому сенсі культура є важливим елементом, який слід враховувати під час перекладу для того, щоб цільова аудиторія отримала більше шансів зрозуміти жарт. Таким чином, переклад гумору вимагає не лише лінгвістичних знань та навичок, але й досконалого розуміння культурного середовища та соціального контексту як вихідної, так і цільової мови. Ступінь замін та втрат у перекладі гумористичного матеріалу в основному визначається відмінностями між лексичними, стилістичними та граматичними особливостями мов, а також їх культурною специфікою.

Переклад гумору є складним завданням через численні виклики. Культурні відмінності можуть ускладнити розуміння гумористичних текстів, оскільки жарти, що ґрунтуються на локальних реаліях чи традиціях, можуть бути незрозумілими для іноземної аудиторії. Гра слів, каламбури та специфічні мовні

особливості також становлять труднощі для перекладу. Важливим аспектом є те, що гумор залежить від контексту та прихованих натяків, які можуть бути неочевидними для представників інших культур. Перекладач, виконуючи цю роботу, виступає посередником між культурами, адаптуючи гумор під власне розуміння, що іноді призводить до змін або посилення оригінального гумору. У випадках, коли не вдається зберегти всі нюанси, перекладач змушений використовувати компромісні рішення або компенсувати втрачене.

Під час перекладу гумору передусім варто виокремити культурно-специфічні елементи та визначити, чи можна їх адаптувати для цільової аудиторії, чи для них варто застосувати описовий переклад з поясненням або опущення гумористичного компонента у цільовій мові. Іноді необхідно створити абсолютно новий жарт зі схожим ефектом для того, щоб зберегти гумористичний ефект оригіналу. Це вимагає креативності та глибокого розуміння того, що є смішним для різних мовно-культурних спільнот.

У ході дослідження було виявлено п'ять основних стратегій, які використовувалися для перекладу гумору українською мовою, а саме: підбір гумористичного еквівалента, культурна адаптація гумору, гумористична реконструкція, опущення гумору та додавання комічного компонента. Підбір гумористичного еквівалента передбачає переклад одиниці гумору за допомогою відповідників у цільовій мові без значних трансформацій форми та змісту оригіналу. Культурна адаптація – передача одиниці гумору, що передбачає зміну культурних елементів мови перекладу відповідно до специфіки цільової мови. Гумористична трансформація має на меті цілісну трансформацію форму та змісту оригінального гумористичного повідомлення з метою відтворення комічного ефекту та комунікативного наміру, який би відповідав оригінальному, за умови неможливості підбору прямих відповідників у цільовій мові. Опущення гумору передбачає вилучення гумористичного елемента у перекладі цільовою мовою через його неперекладність. Додавання комічного компонента включає в себе створення нового жарту у тій частині тексту, де в оригіналі не містилося

жодного елементу комічності для підвищення гумористичного стилю тексту цільовою мовою.

Вибір стратегії для перекладу англomовного гумору українською мовою залежить від типу гумору, контексту, оригінального змісту, цільової аудиторії та комунікативного наміру, що підкреслює важливість креативного та гнучкого підходу до перекладу. На основі класифікації за типами нами було визначено три групи гумору у досліджуваному творі: універсальний, культурний та лінгвістичний гумор. Найефективнішою стратегією для адекватного перекладу універсального гумору виявився підбір еквівалента у цільовій мові, для культурного гумору – культурна адаптація, а для лінгвістичного гумору – гумористична реконструкція. Стратегія опущення гумору є найкращим підходом до перекладу у гумору у тих випадках, коли оригінальний зміст та комічний ефект не може бути збережений та відтворений цільовою мовою без спотворень. Додавання гумористичного компоненту може бути корисною тактикою для підвищення образності тексту, що відповідає особливостям перекладу художньої прози.

У перекладі Террі Пратчетта культурна адаптація застосовувалась для ряду мовних категорій, зокрема, для перекладу культурних алюзій та реалій, звукових ефектів, назв та імен, іронії та сарказму, ідіом та ідіоматичних виразів, метафор, каламбурів та авторських неологізмів. Усі з перелічених мовних засобів, що використовуються для створення гумористичного ефекту, мають культурну специфіку, що виключає можливість їх прямого перекладу без врахування мовно-культурних нюансів цільової та вихідної мов. Окрім цього, використання виноска чи пояснень для культурно специфічних елементів може допомогти подолати розрив у розумінні між вихідною та цільовою аудиторіями.

За результатами аналізу на основі матеріалу твору Террі Пратчетта «Химерне сяйво» було встановлено, що найчастіше використовувався підбір еквівалентного гумору – для 67% проаналізованих уривків з твору. Для 17% прикладів використовувалась культурна адаптація гумору, а для 13% – гумористична реконструкція. Найменшу кількість уривків гумористичного

тексту було перекладено українською мовою за допомогою опущення гумору – 2% та з використанням додавання гумористичного компоненту – 1% проаналізованих одиниць. Таке співвідношення використання різних стратегій перекладу може бути зумовлене специфічністю прийомів, за допомогою яких створюється комічний ефект у оригінальному тексті, а також типами гумору. Крім того, воно свідчить про те, що перекладач прагнув максимально зберегти оригінальний гумористичний ефект, використовуючи відповідні еквіваленти, які були б зрозумілі та прийнятні для української аудиторії.

Перспективи подальших досліджень передбачають аналіз перекладу гумору в текстах фентезі та фантастики з урахуванням необхідних трансформацій та культурної адаптації до цільового читача.

CONCLUSIONS

Humor is a complex and multifaceted phenomenon that reflects the specifics of social norms, values, and traditions of each culture. It not only responds to comic situations, but also serves as a tool for their creation, providing an opportunity to express complex social and political issues in the form of jokes. Humor can manifest itself through verbal and nonverbal means, each of which plays its own role in communication. Verbal means, such as jokes, puns, anecdotes, irony, and sarcasm, create a comic effect through the play on words and changing their meaning, which requires listeners to be attentive and understand hidden meanings. Nonverbal elements, such as facial expressions, gestures, and intonation, allow you to convey comicalness without words, emphasizing the emotional content of situations. The cooperation of both types of means makes humor diverse and enriches the communication process.

Humor is an integral part of the author's style, which requires a careful approach to its preservation during translation. This requires taking into account not only linguistic features, but also cultural aspects, which are crucial when it comes to humor. Humor is always subjective. Jokes often rely on general knowledge or experiences that are unique to a particular culture. In this sense, culture is an important element that should be taken into account during translation in order for the target audience to have a better chance of understanding the joke. Thus, translating humor requires not only linguistic knowledge and skills, but also a thorough understanding of the cultural environment and social context of both the source and target languages. The degree of substitutions and losses in the translation of humorous material is mainly determined by the differences between the lexical, stylistic and grammatical features of the languages, as well as their cultural specificity.

Translating humor is a difficult task due to numerous challenges. Cultural differences can make it difficult to understand humorous texts, as jokes based on local realities or traditions may be incomprehensible to a foreign audience. Play on words, puns and specific linguistic features also pose difficulties for translation. An important aspect is that humor depends on the context and hidden hints that may not be obvious

to representatives of other cultures. The translator, performing this work, acts as a mediator between cultures, adapting humor to his own understanding, which sometimes leads to changes or intensification of the original humor. In cases where it is not possible to preserve all the nuances, the translator is forced to use compromise solutions or compensate for what is lost.

When translating humor, it is first necessary to identify culturally specific elements and determine whether they can be adapted for the target audience, or whether they should be translated descriptively with an explanation or by omitting the humorous component in the target language. Sometimes it is necessary to create a completely new joke with a similar effect in order to preserve the humorous effect of the original. This requires creativity and a deep understanding of what is funny for different linguistic and cultural communities.

The study identified five main strategies used to translate humor into Ukrainian, namely: selection of a humorous equivalent, cultural adaptation of humor, humorous reconstruction, omission of humor, and addition of a comic component. Selection of a humorous equivalent involves translating a unit of humor using equivalents in the target language without significant transformations of the form and content of the original. Cultural adaptation is the transfer of a unit of humor, which involves changing the cultural elements of the target language in accordance with the specifics of the target language. Humorous transformation aims at a holistic transformation of the form and content of the original humorous message in order to reproduce the comic effect and communicative intention that would correspond to the original, provided that it is impossible to select direct counterparts in the target language. Omission of humor involves the removal of a humorous element in the translation into the target language due to its untranslatability. Adding a comic component involves creating a new joke in that part of the text where the original did not contain any element of comedy to enhance the humorous style of the text in the target language.

The choice of a strategy for translating English humor into Ukrainian depends on the type of humor, context, original content, target audience, and communicative intent, which emphasizes the importance of a creative and flexible approach to

translation. Based on the classification by types, we identified three groups of humor in the work under study: universal, cultural, and linguistic humor. The most effective strategy for adequate translation of universal humor was the selection of an equivalent in the target language, for cultural humor - cultural adaptation, and for linguistic humor - humorous reconstruction. The strategy of omitting humor is the best approach to translating humor in cases where the original content and comic effect cannot be preserved and reproduced in the target language without distortion. Adding a humorous component can be a useful tactic for increasing the imagery of the text, which corresponds to the peculiarities of translating fiction.

In Terry Pratchett's translation, cultural adaptation was applied to a number of linguistic categories, in particular, to the translation of cultural allusions and realities, sound effects, names and titles, irony and sarcasm, idioms and idiomatic expressions, metaphors, puns and authorial neologisms. All of the listed linguistic devices used to create a humorous effect have cultural specificity, which excludes the possibility of their direct translation without taking into account the linguistic and cultural nuances of the target and source languages. In addition, the use of footnotes or explanations for culturally specific elements can help to bridge the gap in understanding between the source and target audiences.

According to the results of the analysis based on the material of Terry Pratchett's work, it was found that the selection of equivalent humor was most often used - for 67% of the analyzed excerpts from the work. For 17% of the examples, cultural adaptation of humor was used, and for 13% - humorous reconstruction. The smallest number of excerpts of humorous text was translated into Ukrainian by omitting humor - 2% and using the addition of a humorous component - 1% of the analyzed units. This ratio of the use of different translation strategies may be due to the specificity of the techniques used to create a comic effect in the original text, as well as the types of humor. In addition, it indicates that the translator sought to preserve the original humorous effect as much as possible, using appropriate equivalents that would be understandable and acceptable to the Ukrainian audience.

Prospects for further research include an analysis of the translation of humor in fantasy and fantasy texts, taking into account the necessary transformations and cultural adaptation to the target reader.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брацило З. Д. Лінгвокультурні аспекти гумору в художніх творах творчості британських письменників другої половини XX століття: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія». Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 80 с.
2. Голіяд Н. Особливості англійського та українського гумору. *Лінгвостилістика. Соціолінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2019. С. 25–28.
3. Грінченко А. І., Дегтярьова Л. І. Мовні механізми реалізації гумору на матеріалі німецьких анекдотів. *Перекладацькі інновації: матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. Суми: СумДУ, 2012. С. 125–126.
4. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 751 с.
5. Гумор. Сучасний український словник: Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/s/ghumor> (дата звернення: 16.09.2025).
6. Діденко І. А. Особливості національного англійського гумору. *Наукова думка сучасності і майбутнього: зб. статей учасників Всеукраїнської практично-пізнавальної конференції*. Дніпро. 2019. С 3-6.
7. Дмитренко В. А. Реалії у гумористичному тексті та особливості їхнього перекладу. *Вісник Харківського національного університету*. Харків: Константа, 2003. № 6. С. 16-19.
8. Долішня Н. Ю. Іntenція мовця у світлі теорії релевантності. *Ad orbem per linguas. До світу через мови: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2019. С. 85-86.
9. Дяк Т., Ткачук, С. Відтворення комічного в англо-українському перекладі: техніки перекладу (на матеріалі американського анімаційного серіалу «Футурама»). *Молодий вчений*. 2023. № 1. С. 33-38.
10. Здецька В. Д. Лінгвокультурні особливості німецького гумору та способи їх відтворення українською мовою (на матеріалі гумористичних оповідань

німецькою мовою): кваліфікаційна робота магістра з перекладознавства. Київ: Київський національний лінгвістичний університет. 2021. 107 с.

11. Іваницька М. Структура мовної особистості перекладача художньої літератури як інтердисциплінарна категорія. *Studia Linguistica*. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. № 2. С. 151-158.

12. Кобякова І. К. Категоризація гумору: лінгвокультурні аспекти. Серія «Філологічні науки». Суми: Вісник Сумського державного університету, 2008. № 1. С. 40–44.

13. Ковальчук В. М. Особливості відтворення іронії та сарказму при перекладі китаємовних текстів українською мовою. *Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Китай: діалог культур»*. 2024. С. 47-50.

14. Колесниченко Н. Особливості перекладу англomовного гумору. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: Матеріали XII Міжнародного науково-практичного семінару*. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 164-167.

15. Колісніченко А. І. Графічні засоби створення мовної гри в українській та англійській мовах. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*. 2015. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18960/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%D0%86.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

16. Маркус Є. В. Лексикостилістична специфіка відтворення гумору в англomовних фільмах. *Міжкультурна комунікація в науковому і освітньому просторі*. 2020. С. 245-249.

17. Підгрушна О. Г. Відтворення англійського гумору в українському художньому перекладі. дис.... канд. філол. наук. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. 223 с.

18. Плещинська Ю. А. Особливості перекладу англomовного гумору. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2020. С. 606- 610.

19. Поліщук Л. П., Пушкар Т. М. Перекладацькі трансформації та їх різноманіття у перекладних виданнях художньої літератури. *International multidisciplinary scientific and practical Internet conference «Innovative projects and paradigms of international education»*. 2023. С. 146-150.
20. Пратчетт Т. Химерне саяво / пер. Ю. Прокопець. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 228 с.
21. Пушик Н. В. Особливості перекладу художніх творів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 5. С. 208-211.
22. Савіна Ю. О. Лінгвопоетичні засоби створення комічного та їх відтворення у процесі перекладу (на матеріалі творів Дж. К. Джерома й О. Генрі та їх українськомовних перекладах). *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 9. С. 58-64.
23. Семенюк І. С. Сучасні проблеми когнітивної лінгвістики: курс лекцій. К.: ТОВ «НВП Поліграфсервіс». 2014. 236 с.
24. Сідько В., Сітко А. Особливості стилістичних засобів передачі гумору у художньому творі. *Grail of Science*. 2022. № 21. С. 149-153.
25. Старкіна А. А. Маніпулятивний ефект гумору в англomовних публічних виступах та лінгвокультурні особливості його відтворення українською мовою: дис. на здобуття ступеня магістра зі спец. 035 «Філологія». Київ, 2020. 150 с.
26. Стоянова. Т. В., Черненко К. Особливості перекладу англійського гумору українською. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2020. № 31. С. 401-413.
27. Татарчук А. Д. Переклад комічного. Збірник студентських наукових праць «*Studia Philologica*». 2018. № 2. С. 288-292.
28. Хортюк Д. Особливості перекладу категорії комічного українською мовою. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 2. С. 46-51.
29. Швачко С.О. Специфіка гумору в мережі інтернет. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2020. №2. С. 230-235.
30. Яковенко Я. М. Особливості перекладу каламбурів у художньому тексті для дітей. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. № 2. С. 579–591.

31. Abomoati G. Strategies for Translating Audiovisual Humour from English into Arabic. *Critical Studies in Languages and Literature*. 2019. № 1. P. 1-16.
32. Alharbi S. Study of the Translation Strategies Used in Subtitling Humor in Almaktab Saudi Series. Diss. 2024. *Jeddah*, 2023. 78 p.
33. Alharthi A. Challenges and strategies of subtitling humour: A case study of the American sitcom Seinfeld, with particular reference to English and Arabic. *University of Salford*, 2016. 24 p.
34. Alsayed A. Problems of Translatability in Linguistic and Cultural Jokes: The Case of Arabic-English Translation. *DEAL*. 2023. P. 149-178.
35. Attardo S. The general theory of verbal humor. *The Routledge handbook of language and humor*. London : *Routledge*, 2017. P. 126-142.
36. Attardo S. Translation and Humour: An Approach Based on the General Theory of Verbal Humour. *The Translator*. 2002. № 2. P. 173-194.
37. Banasik-Jemielniak N., Kałowski P. Socio-cultural and individual factors in verbal irony use and understanding: what we know, what we don't know, what we want to know. *Rev. Commun*. 2022. P. 80–113.
38. Biyani A. Sarcasm Across Cultures: Does it Translate? 2023. URL: <https://www.immigo.io/blog/sarcasm-across-cultures-does-it-translate> (дата звернення: 09.11.2025).
39. Blake C. Ethical considerations in working with culturally diverse populations: The essential role of professional interpreters. *Bulletin of the Canadian Psychiatric Association*. 2003. № 3. P. 21-23.
40. Bougora D. The Untranslatability of cultural Arab jokes into English and The Application of compensation methods. Diss. *Kasdi Merbah University-Ouargla*. 2018. 57 p.
41. Carl M. Explorations in empirical translation process research. Switzerland : *Springer Nature Switzerland*. 2021. P. 113-140.
42. Collins English Dictionary URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/humour/related> (дата звернення: 08.09.2025).

43. Corral D. I. Humor : When Do We Lose It? *Translation Review*. 1988. № 1. P. 25–27.
44. Croitoru E. (Trans) Cultural, Imaginary, Humorous. *Language and Literature: European Landmarks of Identity*. Romania : Universitatea din Pitesti, 2013. P. 1-13.
45. Du Y., He H., Chu Z. Cross-cultural nuances in sarcasm comprehension: a comparative study of Chinese and American perspectives. *Frontiers in Psychology*. 2024. № 1. P. 1-9.
46. Gupta A. How can you adapt translations to maintain the humor and wit of the original content? 2024. URL: <https://www.linkedin.com/advice/1/how-can-you-adapt-translations-maintain-humor-aqzhf> (дата звернення: 09.11.2025).
47. Haiman J. *Talk is Cheap : Sarcasm, Alienation, and the Evolution of Language*. Redwood City : Stanford University Press, 1998. 232 p.
48. Halverson S. Cognitive translation studies and the merging of empirical paradigms: The case of 'literal translation'. *Translation Spaces*. 2015. № 2. P. 310-340.
49. Humour. Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/humour_1?q=humour (дата звернення: 08.09.2025).
50. Ilari M. Humour: A real puzzle for translators. 2022. URL : <https://courier.unesco.org/en/articles/humour-real-puzzle-translators> (дата звернення: 25.10.2025).
51. Kallenbach A. The greatest challenge facing translators. 2016. URL: <http://aclang.com/en/2855-2/> (дата звернення: 20.10.2025).
52. Khoza S. The Translation of Humour in Neil Gaiman and Terry Pratchett's *Good Omens*. *Research report*. Johannesburg: University of the Witwatersrand, 2016. 81 p.
53. Kovács G. Translating humour—a didactic perspective. *Philologica. Acta Universitatis Sapientiae*, 2020. № 2. P. 68-83.
54. Leibold A. The Translation of Humor; Who Says it Can't Be Done. *Translators' Journal*, 1989. № 1. P. 109-111.
55. Liu X. A Brief Introduction of Relevance Theory Used in Translation Process. *Frontiers in Educational Research*. 2023. № 6. P. 87-93.

56. Lomaka A. Literal approach to translation: A classification and literature review. *XLinguae*. 2017. № 4. P. 234-244.
57. Mohebbi A. The use of cultural conceptualisations as a translation strategy for culture-specific jokes and humorous discourse: A remedy for a malady? *Ampersand*. 2023. № 1. P. 1-11.
58. Mustapić L. The Substitution of Extralinguistic Cultural References in Subtitles. *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*. 2016. № 3. P. 101-111.
59. Pedersen J. On the subtitling of visualized metaphors. *The Journal of Specialised Translation*. 2015. № 2. P. 162-180.
60. Pratchett T. The Light Fantastic (Discworld Novel 2). London : Corgi Books. 2012. 217 p.
61. The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics : Fourth Edition / ed. by Cushman S., Cavanagh C., Ramazani J., Rouzer P.. Princeton : Princeton University Press, 2012. 1680 p.
62. Schaeffer M., Carl M. Measuring the cognitive effort of literal translation processes. Proceedings of the workshop on humans and computer-assisted translation. Stroudsburg : *Association for Computational Linguistics*, 2014. P. 29–37.
63. Shade R. License to laugh : Humor in the classroom. Englewood : *Teacher Ideas Press*, 1996. 156 p.
64. Shi D., Yew T., Amini M. Violation of Grice's Maxims in Malay-English Translations of Si Tanggang and Sang Kancil dan Buaya. *Journal of Applied Linguistics and Applied Literature: Dynamics and Advances*. 2019. № 5. P. 1196-1201.
65. Stroińska M., Grażyna D. Relevance theory, interpreting, and translation. The Routledge handbook of translation studies and linguistics. London : *Routledge*, 2018. P. 95-106.
66. Translation of humor content and jokes into foreign languages. 2022. URL : <https://www.polilingua.com/blog/post/translation-humor-jokes-foreign-languages.htm> (дата звернення: 20.10.2025).

67. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London : *Routledge*, 2017. 344 p.
68. Xia C., Amini K., Lee K. Humor translation: A case study on the loss of humorous loads in SpongeBob SquarePants. *Cadernos de Tradução*. 2023. № 4. P. 1-33.
69. Yus F. Beyond Humour: Relevant Affective Effects. Pragmatics of Internet Humour. Cham: *Springer International Publishing*, 2023. P. 309-338.
70. Zabalbeascoa P. Humor and translation – an interdiscipline. *International Journal of Humor Research*. 2005. № 2. P. 185–207.
71. Zhang Q. Creation for Fidelity–Zhao Yuanren's Translation of Lexical Nonsense in Alice's Adventures in Wonderland. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*. 2017. № 1. P. 71-79.

ДОДАТОК В

Використання гумору у романі Террі Пратчетта «Химерне саяво» та його

переклад українською мовою

	Текст оригіналу	Текст перекладу
1.	Great A'Tuin the star turtle, shell frosted with frozen methane, pitted with meteor craters, and scoured with asteroidal dust. Great A'Tuin, with eyes like ancient seas and a brain the size of a continent through which thoughts moved like little glittering glaciers. Great A'Tuin of the great slow sad flippers and star-polished carapace, labouring through the galactic night under the weight of the Disc. As large as worlds. As old as Time. As patient as a brick.	Великий А'Туїн, космічна черепаха, чий панцир вкритий водневою памороззю, здіявлений метеорами та виглянуваний астероїдним пилом. Великий А'Туїн, чиї очі були наче два прадавні моря, а голова – завбільшки з цілий континент, через який думки пропливали немов малі іскристі глетчери. Великий А'Туїн – з масивними млявими плавцями та панциром, що, мов дзеркало, відбивав зоряне саяво, – неквапом рухався крізь темну млу міжгалактичного простору, несучи на собі Дискосвіт. Гігантський, як світи. Прадавні, як Час. Терплячий, мов цеглина.
2.	Of course, no other world was carried through the starry infinity on the backs of four giant elephants, who were themselves perched on the shell of a giant turtle.	Звісно, жоден інший світ не пливе крізь зоряну нескінченність, тримаючись на плечах чотирьох гігантських слонів, що примостилися на панцирі гігантської черепахи.
3.	Actually, the philosophers have got it all wrong. Great A'Tuin is in fact having a great time.	Філософи, правду кажучи, так нічого й не збагнули. Насправді Великий А'Туїн має чудове дозвілля.
4.	He isn't looking at the view because his past life keeps flashing in front of his eyes and getting in the way.	Він не милується навколишнім краєвидом, бо зараз у нього перед очима пробігає усе його життя і затуляє довколишні красоти.
5.	Quimby was eventually killed by a disgruntled poet during an experiment conducted in the palace grounds to prove the disputed accuracy of the proverb 'The pen is mightier than the sword,' and in his memory it was amended to include the phrase 'only if the sword is very small and the pen is very sharp.'	Квімбі зрештою був убитий одним розгніваним поетом під час експерименту, що проводився на луці поблизу палацу, щоб довести правдивість приказки «перо – сильніше за меч», і ще за його пам'яті вона була доповнена фразою «якщо лиш меч – дуже короткий, а перо – дуже гостре».
6.	Galder Weatherwax, Supreme Grand Conjuror of the Order of the Silver Star, Lord Imperial of the Sacred Staff, Eighth Level Ipsissimus and 304th Chancellor of Unseen University, wasn't simply an impressive sight even in his red nightshirt with the hand-embroidered mystic runes, even in his long cap with the bobble on, even with the Wee Willie Winkie candlestick in his hand. He even managed to very nearly pull it off in fluffy pompom slippers as well.	Гелдер Доцевіск, Верховний Заклинач Ордену Срібної Зірки, Суверенний Володар Священної Патериці, Єдиний і Незрівнянний Маг Восьмого Рівня і Триста четвертий Канцлер Невидної академії, мав неперевершений вигляд навіть у своїй червоній нічній сорочці з таємничими рунами, вишитими вручну, навіть у нічному ковпаку з китицею та зі свічником Крихітки Віллі Вінкі у руці. Йому також майже вдавалося мати такий вигляд у капцях із пухнастими помпонами.

7.	It looked the sort of book described in library catalogues as 'slightly foxed', although it would be more honest to admit that it looked as though it had been badgered, wolved and possibly beared as well.	В бібліотечних каталогах такі книжки зазвичай позначені як «ледь поплямовані», хоча правдивіше було б сказати, що вона мала такий вигляд, наче її пошарпали, погризли і практично розірвали на клапті.
8.	The only furnishing in the room was a lectern of dark wood, carved into the shape of a bird – well, to be frank, into the shape of a winged thing it is probably best not to examine too closely – and on the lectern, fastened to it by a heavy chain covered in padlocks, was a book.	Єдиними меблями в цьому приміщенні був пюпітр з темного дерева, вирізьблений у формі птаха – ну, будьмо чесні, у формі крилатої істоти, яку краще, мабуть, не роздивлятися детально, – а на пюпітрі, прикута товстим ланцюгом з багатьма навісними замками, лежала книга.
9.	Metal clasps held it shut. They weren't decorated, they were just very heavy. They looked like the work of someone who had a pretty definite aim in mind, and who had spent most of his life making training harnesses for elephants.	Книга була замкнута металевими зачіпками. Вони були не декоративними, а звичайними і дуже масивними. Складалося враження, що їх виготовив майстер, який точно знав, для чого вони призначені, і усе своє життя присвятив виготовленню упряжі для слонів.
10.	There are of course many famous books of magic. Some may talk of the Necrotelicomnicon, with its pages made of ancient lizard skin; some may point to the Book of Going Forth Around Elevenish, written by a mysterious and rather lazy Llamaic sect; some may recall that the Bumper Fun Grimoire reputedly contains the one original joke left in the universe.	Існує, звісно, чимало відомих магічних книг. Комусь, мабуть, спаде на думку «Некротелекомнікон», сторінки якого зроблені зі шкіри прадавньої ящірки; хтось може пригадати «Книгу виходу близько одинадцятій», написану таємничою і трохи лінивою сектою лламаїстів; а хтось, мабуть, згадає «Страшенно смішний гримуар», який, як вважають, містить єдиний справдешний жарт, що залишився у всесвіті.
11.	'I shall need a volunteer,' he said firmly. There was a sudden silence. The only sound came from behind the door. It was the nasty little noise of metal parting under stress. 'Very well, then,' he said. 'In that case I shall need some silver tweezers, about two pints of cat's blood, a small whip and a chair—'	– Мені потрібен доброволець, – сказав він твердо. Навкруги враз запанувала тиша. Тільки один звук було чути з-за дверей. То був огидний тихенький звук металевого ланцюга, що рветься від напруги. – Ну що ж, гаразд, – сказав він. – У такому разі мені знадобляться срібні щипці,десь біля двох пінт котячої крові, невеличкий батіг і стілець...
12.	Wizards smoke, as everyone knows. That probably explained the chorus of coffin coughs and sawtooth wheezes that erupted behind Galder as he stood appraising the situation and wondering if he dare look for somewhere to hide.	Чарівники, як відомо, курять. Мабуть, саме це пояснювало дружне покашлювання, таке глухе, наче доносилося з того світу, та хрипке, мов завивання пилки, сопіння позаду Гелдера, який стояв мовчки, оцінюючи ситуацію, і міркував, чи не краще було б все ж де-небудь сховатись.
13.	Promotion was slow in a profession that traditionally bestowed long life, and it was accepted that younger wizards would frequently seek advancement via dead men's curly shoes, having previously emptied them of their occupants.	Кар'єрне зростання у професії, що традиційно передбачала довге життя, відбувалося нешвидко, і серед молодших чарівників стало прийнятим досягати підвищення у ранзі, переступаючи через туфлі із загнутими носами на захололих ногах своїх колег – попередньо витрусивши з них їхніх вже покійних власників.

14.	Besides, there was something disquieting about young Trymon. He didn't smoke, only drank boiled water, and Galder had the nasty suspicion that he was clever.	До того ж було щось таке в тому молодому Траймонові, що мимоволі насторожувало. Він не кури́в, пив тільки кип'ячену воду, і Гелдер мав недобру підозру, що в нього є кебета.
15.	'It's a Change spell,' said Trymon. 'The whole world is being changed.' Some people, thought Galder grimly, would have had the decency to put an exclamation mark on the end of a statement like that.	– Це чари Перемін, – сказав Траймон. – Увесь світ змінився. «Деяким людям, – похмуро відзначив про себе Гелдер, – вистачило б розуму проявити трохи чемності і додати знак оклику наприкінці такого вислову».
16.	There was the faintest of pure sounds, high and sharp, like the breaking of a mouse's heart.	Почувся ледь чутний чистий звук, такий високий та різкий, що здавалося, то обірвалося десь мишаче серце.
17.	He got down easily by dropping uncontrollably from branch to branch until he landed on his head in a pile of pine needles, where he lay gasping for breath and wishing he'd been a better person.	Він спустився додолу без зусиль, скотившись, як торба з горба, з гілки на гілку, – аж доки не бехнув головою у купу сухої соснової хвої, де якийсь час лежав, хапаючи ротом повітря і обіцяючи собі поводитися краще.
18.	Rincewind had been generally reckoned by his tutors to be a natural wizard in the same way that fish are natural mountaineers.	Викладачі Невидної академії на загал вважали, що Ринсвінд так само надається до чародійства, як риба до скелелазіння.
19.	These trees had moss everywhere, and wooden warts, and scrabbly old branches; if trees were people, these trees would be sitting in rocking chairs.	Проте ці дерева були вкриті мохом з усіх боків, а ще – дерев'яними бородавками і гачкуватими сухими гілками; якби дерева були людьми, ці точно сиділи б у кріслах-гойдалках.
20.	Rincewind gave the nearest one a kick. With unerring aim it dropped an acorn on him. He said 'Ow.' The tree, in a voice like a very old door swinging open, said, 'Serves you right.' There was a long silence. Then Rincewind said, 'Did you say that?' 'Yes.' 'And that too?' 'Yes.' 'Oh.' He thought for a bit. Then he tried, 'I suppose you wouldn't happen to know the way out of the forest, possibly, by any chance?' 'No. I don't get about much,' said the tree.	Ринсвінд знічев'я копнув найближче дерево. З бездоганною влучністю воно скинуло згори жолудь прямо йому на голову. Він зойкнув. Дерево ж, старечим, мов столітня брама, голосом, сказало: – Так тобі і треба. Запала довга мовчанка. Тоді Ринсвінд подав голос: – Це ти сказало? – Авжеж. – І зараз – теж ти? – Так. – Ох, – він задумався на якусь хвилю. А тоді знову спробував: – Я все ж спитаю – так, про всяк випадок, – чи ти раптом не знаєш, як вибратися з лісу? – Ні. Я нечасто подорожую, – відповіло дерево.
21.	In fact Rincewind never spoke to this particular tree again, but from that brief conversation it spun the basis of the first tree religion which, in time, swept the forests of the world. Its tenet of faith was this: a tree that was a good tree, and led a clean, decent and upstanding life, could be assured of a future life after death. If it was very good indeed it would eventually be reincarnated as five thousand rolls of lavatory paper.	Ринсвінд, власне, ніколи більше не розмовляв з цим конкретним деревом, та у їхній короткій бесіді зародилася перша релігія, пов'язана з культом дерев, яка з часом поширилася лісами усього світу. Її світоглядним принципом було таке: дерево, що було добрим деревом і вело скромне, чесне та спрямоване до сонця життя, могло розраховувати на продовження життя після смерті. Якщо ж воно було винятково добрим, його врешті-решт очікувала

		реінкарнація, і воно перевтілювалось на п'ять тисяч рулонів туалетного паперу.
22.	‘Oh. Do you think there’s anything to eat in this forest?’ ‘Yes,’ said the wizard bitterly, ‘us.’	– Он як. А в цьому лісі є що-небудь їстівне, як гадаєш? – Є, – гірко зітхнув чародій: – Ми.
23.	The reason for this is regrettably all too common. When the first explorers from the warm lands around the Circle Sea travelled into the chilly hinterland they filled in the blank spaces on their maps by grabbing the nearest native, pointing at some distant landmark, speaking very clearly in a loud voice, and writing down whatever the bemused man told them. Thus were immortalized in generations of atlases such geographical oddities as Just A Mountain, I Don’t Know, What? and, of course, Your Finger You Fool.	Причина появи такої назви була банальною. Коли перші дослідники з теплих країв уздовж Округлого моря прибули до цього прохолодного регіону на задвірках Дискосвіту, вони заповнювали прогалини у своїх картах найпростішим, а відтак геніальним способом: хапали першого-ліпшого аборигена, тицали пальцем на якийсь віддалений об’єкт ландшафту, голосно і виразно артикулювали запитання і записували усе, що ошелешений бідака їм говорив. Ось так у численних поколіннях атласів були увіковічені такі географічні чудасії, як «Просто Гора», «Що-що, Не Розумію?» і, звісно, «Твій Палець, Дурню».
24.	‘Look at that beard,’ said Twoflower sternly. ‘I’ve seen better beards on a piece of cheese.’	– Поглянь лиш на його бороду, – строго сказав Двоцвіт. – Та мені доводилось бачити головки сиру, оброслі тим, що значно більше скидалося на бороду.
25.	‘Look, he’s six inches high and lives in a mushroom,’ snarled Rincewind. ‘Of course he’s a bloody gnome.’ ‘We’ve only got his word for it.’	– Слухай, він шість дюймів заввишки і живе у грибі, – процідив Ринсвінд. – Ясна річ, це збіса справжній гном. – То ми повинні вірити йому на слово?
26.	‘Well?’ he said. ‘So what? Gnome, goblin, pixie – so what?’ ‘Not a pixie,’ said Twoflower firmly. ‘Pixies, they wear these sort of green combinations and they have pointy caps and little knobbly antenna thingies sticking out of their heads. I’ve seen pictures.’	– Ну? – сказав він. – То що? Гном, гоблін, піксі – яка різниця? – Не піксі, – твердо сказав Двоцвіт. – Піксі носять такі зеленкуваті костюмчики і загострені догори капелюшки, а з голови у них стирчать такі маленькі штуковини типу антен із гульками на кінці. Я бачив на малюнках.
27.	‘Where?’ Twoflower hesitated, and looked at his feet. ‘I think it was called the “mutter, mutter, mutter.”’ ‘The what? Called the what?’ The little man took a sudden interest in the backs of his hands. ‘The Little Folks’ Book of Flower Fairies,’ he muttered.	– Де саме? Двоцвіт помовчав якийсь час, розглядаючи свої сандалі. – Гадаю, вона називалася «бла-бла-бла». – Бла-бла-що? Не розчув. Дрібний чоловік раптом зацікавився своїми долонями. – «Книжка про квіткових фей для наймолодших», – промурмотів він вже голосніше
28.	‘No, no, you’re wrong. I mean after they’d fallen out, what you did was, you put the tooth under your pillow and the fairy came and took it away and left a rhinu piece.’ ‘Why?’ ‘Why what?’ ‘Why did it collect teeth?’ ‘It just did.’	– Ні, ні, я мав на увазі інше. Після того, як у тебе випав зуб, ти мав покласти його собі під подушку, а фея приходила, забидала його і залишала натомість одне рину. – Навіщо? – Що навіщо? – З якого дива вона колекціонує зуби? – Бо так.

29.	It was quite an interesting tailormade that he twirled expertly between his fingers because, like many of the wandering wizards from whom he had picked up the art, he was in the habit of saving dogends in a leather bag and rolling them into fresh smokes. The implacable law of averages therefore dictated that some of that tobacco had been smoked almost continuously for many years now. The thing he was trying unsuccessfully to light was, well, you could have coated roads with it.	Цигарка, яку він так вправно обертав у своїх пальцях, була на вигляд досить цікавою, бо, як і чимало мандрівних чарівників, від яких він перейняв це мистецтво, він узяв собі за звичку зберігати недопалки у шкіряній торбинці, щоб потім скручувати з них нові цигарки. Невблаганний закон середніх чисел передбачав, що якусь певну частину тютюну з тієї торбинки він продовжував курити вже роками. І зараз він марно намагався прикурити штуkenцію, якою можна було б, скажімо, асфальтувати дороги.
30.	The barbarian chieftain said: 'What then are the greatest things that a man may find in life?' This is the sort of thing you're supposed to say to maintain steppe-cred in barbarian circles.	– То що ж усе-таки найголовніше в житті людини? – це було власне те запитання, на яке ти повинен був відповісти, аби не втратити степовагу серед варварів.
31.	Like all wizards' workshops, the place looked as though a taxidermist had dropped his stock in a foundry and then had a fight with a maddened glass-blower, braining a passing crocodile in the process (it hung from the ceiling and smelt strongly of camphor).	Як і майстерні усіх інших чародіїв, ця кімната мала такий вигляд, наче таксидерміст кинув свої екземпляри у ливарні, тоді побився з розлюченим склодувом, мимохіть розтrophивши голову крокодила, що опинився під рукою (той звисав зі стелі, підвішений на гачках, і страшенно смердів камфорою).
32.	With a sound that defies description, but which for the sake of completeness can be thought of basically as 'spang!' plus three days' hard work in any decently equipped radiophonic workshop, the arrow vanished.	Зі звуком, що не піддається опису та який задля цілісної картини, зрештою, можна уявити собі в основному як «вжух!», над яким три дні як слід попрацювали б у будь-якій пристойно оснащений радіотелефонній лабораторії, стріла щезла з поля зору.
33.	'Have a bit more table,' said Rincewind. 'No thanks, I don't like marzipan,' said Twoflower. 'Anyway, I'm sure it's not right to eat other people's furniture.'	– Візьми собі ще шматочок стола, – сказав Ринсвінд. – Ні, дякую, я не люблю марципани, – відповів Двоцвіт. – Та й взагалі, якось негоже їсти чужі меблі.
34.	He may be deaf and a little hard of thinking, but elderly wizards have very well-trained survival instincts, and they know that when a tall figure in a black robe and the latest in agricultural handtools starts looking thoughtfully at you it is time to act fast.	Можливо, він справді трохи недочував і був не надто метким на розум, проте старші чарівники мають пречудово натреновані інстинкти виживання, а тому знають, що коли висока постать у чорній одежі із найсучаснішим сільськогосподарським знаряддям за плечем починає пропікати тебе поглядом – час діяти швидко.
35.	'What was that?' said Twoflower. 'Which one?' said Rincewind. There was the clonk of a heavy branch banging against the window sill. With a cry of 'Elves!' Swires scuttled across the floor to a mousehole and vanished. 'What shall we do?' said Twoflower. 'Panic?' said Rincewind hopefully.	– Що то було? – спитав Двоцвіт. – Що саме? – сказав Ринсвінд. Далі почулося, як на підвіконня важко гупнула гілка. З криком «ельфи!» Сваєрс прожогом метнувся через кімнату і шаснув у мишачу нірку. – Що нам тепер робити? – розгубився Двоцвіт. – Може, запанікувати? – припустив Ринсвінд з надією в голосі.

36.	The scene below was indescribable but since that statement would earn the death penalty in the reign of Olaf Quimby II the attempt better be made. Firstly, most of the struggling wizards were trying to illuminate the scene by various flames, fireballs and magical glows, so the overall lighting gave the impression of a disco in a strobelight factory.	Сцену унизу неможливо було описати, та оскільки таке твердження заслуговувало б смертної кари за правління Олафа Квімбі Другого, все ж треба спробувати. Насамперед, більшість чарівників, втягнутих у сутичку, намагались усіляко освітити приміщення – вогняними блискавками, кулями та чарівним саявом, тож загалом хатинка створювала враження дискотеки з неабиякою світломузикою.
37.	‘This next bit’s quite impressive,’ he said. ‘Watch. Kot-b’hai! Kot- sham! To me, o spirits of small isolated rocks and worried mice not less than three inches long!’ ‘What?’ said Trymon. ‘That bit took quite a lot of research,’ agreed Galder, ‘especially the mice. Anyway, where was I? Oh, yes . . .’	– Наступний фрагмент вартує особливої уваги... – сказав він. – Дивись. Кот-б’гай! Кот-шам! Яв’ється, о духи малих скелястих вершин і гнаних голодних мишей, не менш ніж три дюйми завдовжки! – Що? – сказав Траймон. – Цей фрагмент вимагав значних досліджень, – підтвердив Гелдер, – особливо над тим, де йдеться про мишей. Ну, добре, то на чому я зупинився? О, згадав...
38.	Of course, like druids everywhere they believed in the essential unity of all life, the healing power of plants, the natural rhythm of the seasons and the burning alive of anyone who didn’t approach all this in the right frame of mind.	Звичайно, як і друїди деінде, вони вірили у загальну єдність всіх форм життя, цілющу силу рослин, гармонійність річного циклу та у доцільність спалювання живцем будь-кого, хто не сприймав усе зазначене з належною повагою.
39.	‘I’ll lend you my almanac, if you like,’ said Twoflower. ‘Almanac?’ ‘It’s a book that tells you what day it is,’ said Rincewind wearily. ‘It’d be right up your leyline.’ Belafon stiffened. ‘Book?’ he said. ‘Like, with paper?’ ‘Yes.’ ‘That doesn’t sound very reliable to me,’ said the druid nastily. ‘How can a book know what day it is? Paper can’t count.’	– Я позичу тобі свій альманах, якщо хочеш, – запропонував Двоцвіт. – Альманах? – Це – книжка, що говорить, який сьогодні день, – пояснив Ринсвінд втомлено. – Ідеально відповідатиме твоїй лей-лінії. Белафон заляк. – Книжка? – перепитав він. – Така уся... з паперу? – Авжеж. – Не надто надійне джерело, як на мене, – сказав друїд ущипливо. – Ну звідки книжці знати, який сьогодні день? Папір не може робити обчислення.
40.	‘Have you ever heard of culture shock?’ he hissed. ‘What’s that?’ ‘It’s what happens when people spend five hundred years trying to get a stone circle to work properly and then someone comes up with a little book with a page for every day and little chatty bits saying things like “Now is a good time to plant broad beans” and “Early to rise, early to bed, makes a man healthy, wealthy and dead,” and do you know what the most important thing to remember about culture	– Ти коли-небудь чув про культурний шок? – прошипів він йому на вухо. – А що це? – Це те, що трапляється, коли люди проводять п’ятсот років у намаганнях змусити кам’яний круг працювати належним чином, а тоді з’являється хтось з маленькою книжечкою, що містить сторінку на кожен день, разом з невимущеними порадами на зразок «Сприятливий час для сіяння квасолі» чи «Хто рано встає і рано лягає, здоровим живе і здоровим вмирає». А чи знаєш ти, яку

	shock,' Rincewind paused for breath, and moved his lips silently trying to remember where the sentence had got to, 'is?' he concluded. 'What?' 'Don't give it to a man flying a thousand ton rock.'	найважливішу річ про культурний шок треба завжди, – Ринсвінд зупинився, зробив глибокий вдих і беззвучно заворушив губами, повторюючи щойно сказане речення, щоб пригадати, на чому воно обірвалося, – пам'ятати? – закінчив він. – Яку? – Не провокуй цей шок у того, хто керує тисячотонною скелею.
41.	'It can't be software incompatibility – the Chant of the Trodden Spiral was designed for concentric rings, idiot . . .' 'I say fire it up again and try a simple moon ceremony . . .' ' . . . all right, all right, nothing's wrong with the stones, it's just that the universe has gone wrong, right? . . .'	– Це не може бути через несумісність програмного забезпечення – Наспів Висхідної Спіралі був розроблений для концентричних кіл, ідіоте... – Послухай, перезапусти її та спробуй простий місячний ритуал... – ...та годі, годі, з брилами все нормально, просто у всесвіті щось пішло не так, еге ж?..
42.	'Very hot, stars?' The astrologer swallowed. 'Yes, sir.' 'We'd be burned up?' 'Eventually. Of course, before that there would be discquakes, tidal waves, gravitational disruption and probably the atmosphere would be stripped away.' 'Ah. In a word, lack of decent organization.' The astrologer hesitated, and gave in. 'You could say so, sir.' 'People would panic?' 'Fairly briefly, I'm afraid.'	– А вони дуже гарячі, оті зірки? Астролог проковтнув слину. – Так, пане. – І вони нас спалять дотла? – В кінцевому підсумку – так. Звісно, до того відбудуватимуться дискотруси, цунамі, гравітаційні порушення і, скоріш за все, атмосферний пласт знесе. – Ага. Одним словом, брак належної організації. Астролог якусь хвилю зволікав з відповіддю, та врешті поступився. – Можна й так сказати, пане. – І люди, мабуть, панікуватимуть? – Зовсім недовго, боюся.
43.	'We can't find Rincewind,' he said, 'and if we can't find Rincewind we can't find the eighth spell of the Octavo. But we believe that the Octavo must be read to avert catastrophe – otherwise why did the Creator leave it behind?' 'Perhaps He was just forgetful,' suggested the astrologer.	– Ми не можемо знайти Ринсвінда, – сказав він, – а коли так, то ми не можемо знайти і восьме заклинання «Октави». Проте вважаємо, що заклинання «Октави» повинні бути прочитані, щоб відвернути катастрофу – інакше для чого Творець залишав би її тут? – Може, він просто був забудькуватим, – припустив астролог.
44.	'Ah,' said the astrologer, running in an attempt to keep up as the wizard stalked across The Two Fat Cousins.	– О, – відгукнувся астролог на ходу, намагаючись не відставати від чарівника, який широким кроком перетинав знак Двох Кузенів Товстунів.
45.	'Fascinating chart,' said the astrologer, breathlessly. His forehead wrinkled. 'Bit strange, really,' he said. 'How strange?' 'He was born under The Small Boring Group of Faint Stars which, as you know, lies between The Flying Moose and The Knotted String. It is	– Дивовижна натальна карта, – мовив астролог приголомшено. Його чоло нахмурилося. – Насправді, трохи дивна, – додав він. – Як це – дивна? – Він народився під знаком Малої Занудної Групи Тьмяних Зірок, що лежить, як вам відомо, між Крилатим Лосем та Заплутаною Мотузкою. Кажуть, навіть люди античного

	said that even the ancients couldn't find anything interesting to say about the sign, which—'	світу не мали що цікавого сказати про цей знак, який...
46.	Now he'd had enough. He was going home. Pickled gherkins, I hear you calling . . .	Але зараз з нього досить. Він рушає додому. Солені огірочки, я чую ваш поклик...
47.	'Not a shound, or you ish a dead man.' Rincewind's eyes swivelled in their sockets as if trying to find a way out. 'If you don't want me to say anything, how will you know I understand what you just said?' he hissed. 'Shut up and tell me what that other idiot ish doing!'	– Ні жвуку, або тут тобі й шмерть. Очі Ринсвінда нестямно забігали в очницях, ніби шукали спосіб вибратися з халепи. – Якщо ти хочеш, щоб я мовчав як риба, звідки знатимеш, що я зрозумів, що ти щойно сказав? – прошипів він. – Жаткнися і скажи, що робить той другий бевжь!
48.	'His name's Twoflower. He isn't from these parts.' 'Doesn't look like it. Friend of yoursh?' 'We've got this sort of hate-hate relationship, yes.'	– Його звуть Двоцвіт. Він – нетутешній. – Не схоже на те. Твій друшбан? – Так, ми справді любимо один одного так, що ладні задушити.
49.	Then they all heard it; a tiny distant crunching, like something moving very quickly over the snow crust. 'Wolves?' said a wizard. They all thought about hundreds of lean, hungry bodies leaping through the night. 'N-no,' said the leader. 'It's too regular. Perhaps it's a messenger?'	А тоді усі вони почули той звук; легенький хрускіт, що долинав здаля, – наче щось дуже швидко рухалося по сніговій кірці. – Вовки? – озвався один чарівник. Вони усі відразу ж подумали про сотні худющих голодних істот, що вистрибують з нічного мороку. – Н-ні, – відповів йому провідник групи. – Це надто банально. Може, то посланець?
50.	Horse dung made a good fuel, but the Horse People had a lot to learn about air conditioning, starting with what it meant.	Кізяки горіли добре, але Народу Коней не завадило б освоїти систему кондиціювання повітря і для початку поцікавитись, що воно взагалі таке.
51.	'A necromancer!' said Rincewind. Bethan leaned sideways. 'What's neck romance?' she whispered. 'Necromancy. Talking to the dead,' he explained. 'Oh,' she said, vaguely disappointed.	– Некромантія! – сказав Ринсвінд. Бетан відхилилася убік. – Яка-яка мантія? – прошепотіла вона. – Некромантія. Розмови з померлими, – пояснив він. – Он як... – протягнула вона, дещо розчарована.
52.	Cohen (who'd had horse soup) explained that the Horse Tribes of the Hubland steppes were born in the saddle, which Rincewind considered was a gynaecological impossibility, and they were particularly adept at natural magic, since life on the open steppe makes you realize how neatly the sky fits the land all around the edges and this naturally inspires the mind to deep thoughts like 'Why?', 'When?' and 'Why don't we try beef for a change?'	Коен (якого почастивали мискою супу з конини) пояснив, що люди Народу Коней у степах Серединних земель народжувалися відразу в сідлі – на думку Ринсвінда, це було гінекологічним абсурдом, – а також, що вони були особливо вправні у природній магії, адже живучи у відкритих степових просторах, починаєш розуміти, наскільки ідеально небо припасоване до землі, в який бік не глянь, а це також наводить на глибокодумні роздуми: «Чому?», «Коли?» та «Чого б для різноманітності не спробувати яловичину?».
53.	She turned up the Importance of Washing the Hands, the Eight of Octograms, the Dome of the	Вона відкрила наступні карти: Важливість Миття Рук, Вісімка Октограм, Небесний Купол,

	Sky, the Pool of Night, the Four of Elephants, the Ace of Turtles, and – Rincewind had been expecting it – Death.	Місячний Колодязь, Четвірка Слонів, Туз Черепах і – Ринсвінд навіть не сумнівався – Смерть.
54.	Actually none of them was quite sure how old Trymon really was, but his sparse hair was still black and his skin had a waxy look to it that could be taken, in a poor light, to be the bloom of youth.	Ніхто з них достеменно не знав, скільки років Траймонові було насправді, та його рідке волосся все ще лишалося чорним, а шкіра мала той ніжний восковий відтінок, що при поганому освітленні справляв враження квітучої молодості.
55.	‘What happened to old Galder’s chair, the one with the lion arms and the chicken feet?’ said Jiglad Wert. It had gone, along with most of the other familiar furniture, and in its place were a number of low leather chairs that appeared to be incredibly comfortable until you’d sat in them for five minutes. ‘That? Oh, I had it burnt,’ said Trymon, not looking up. ‘Burnt? But it was a priceless magical artifact, a genuine–’	– Куди поділося старе крісло Гелдера, те, що на качиних ніжках і з бильцями у формі лев’ячих лап? – спитав Джіглед Верт. Воно зникло разом з більшою частиною інших старих меблів, і на їхньому місці тепер було декілька низьких шкіряних крісел, що здавалися дуже зручними, доки не посидиш в них хвилин зо п’ять. – Крісло? Я наказав його спалити, – відповів Траймон, не підводячи голови. – Спалити? Але ж воно було безцінним магічним артефактом, справжнім...
56.	‘What’s this paper?’ said Jiglad Wert. ‘It’s an agenda, Jiglad,’ said Trymon, patiently. ‘And what does a gender do?’	– Що це за папір? – спитав Джіглед Верт. – Це – порядок денний, Джігледе, – терпляче пояснив Траймон. – Який ще буряк денний?
57.	The point that must be made is that although Herrena the Henna-Haired Harridan would look quite stunning after a good bath, a heavy-duty manicure, and the pick of the leather racks in Woo Hun Ling’s Oriental Exotica and Martial Aids on Heroes Street, she was currently quite sensibly dressed in light chain mail, soft boots, and a short sword.	Та мусимо зауважити, що хоча Херрена Хною Фарбована Харрідан мала би приголомшливий вигляд після доброї ванни, регулярного манікюру та добірки шкіряного краму зі «Східної екзотики й аксесуарів для вбивчих іграшок Ву Ган Ліна» на вулиці Героїв, цієї миті вона була цілком доречно екіпірована легкою кольчугою, м’якими чобітками та коротким мечем.
58.	Rincewind had never got on with the Luggage, it had always given him the impression that it thoroughly disapproved of him. But just for once it wasn’t glaring at him. It had a rather pathetic look, like a dog that’s just come home after a pleasant roll in the cowpats to find that the family has moved to the next continent.	Ринсвінд так і не зумів порозумітися з Багажем, у нього завжди було враження, що той дивиться на нього з мовчазним осудом. Та цього разу Багаж на нього не дивився. Він мав досить нещасний вигляд, наче собака, який, вивалявшись у коров’ячому лайні, щойно повернувся додому після веселої забави і виявив, що родина переїхала на інший континент.
59.	‘Sorry,’ said Rincewind. ‘Have I got it right? We’re talking about Death, yes? Tall, thin, empty eye-sockets, handy in the scythe department?’ She sighed. ‘Yes. His looks are against him, I’m afraid.’	– Пробач, – озвався Ринсвінд. – Я добре тебе почув? Ми ж говоримо про Смерть, так? Високого, худого, з порожніми очницями, того, хто вправно орудує косою? Вона зітхнула. – Так. Зовнішність не найсильніша його риса, на жаль.
60.	While it was true that, as has already been indicated, Rincewind was to magic what a	Хоч правда була в тім, як вже зазначалося, що Ринсвінд мав такий же стосунок до магії, як

	bicycle is to a bumblebee, he nevertheless retained one privilege available to practitioners of the art, which was that at the point of death it would be Death himself who turned up to claim him.	джміль до велосипеда, у нього все-таки був один привілей, що належиться всім, хто практикує це мистецтво, а саме: у смертну годину не хто інший, а Смерть власною персоною з'явиться по його душу.
61.	It was, in fact, a rather pleasant study, perhaps a little on the sombre side, possibly created on a bad day by an interior designer who had a headache and a craving for putting large hourglasses on every flat surface and also a lot of large, fat, yellow and extremely runny candles he wanted to get rid of.	За ними виявився досить затишний кабінет, можливо, трішки похмурий через інтер'єр – мабуть, у дизайнера був невдалий день, коли він взявся за його створення, і до того ж він страждав на головний біль та нестримний потяг заповнювати кожний клаптик рівної поверхні пісковими годинниками, а також великими, грубими жовтими свічками, що рясно скапували воском і яких він будь-що хотів позбутися.
62.	'It's a special kind of playing,' said Twoflower. 'It's called–' he hesitated. Language wasn't his strong point. 'In your language it's called a thing you put across a river, for example,' he concluded, 'I think.' 'Aqueduct?' hazarded Rincewind. 'Fishing line? Weir? Dam?' 'Yes, possibly.'	– Це – непроста забава, – сказав Двоцвіт. – Вона називається... – він завагався. Власні назви явно не були його фішкою. – Твоєю мовою це називається майже так само, як предмет одягу, який одягають на ноги, приміром, – викрутився він, – якщо не помиляюся. – Штани? – спробував Ринсвінд. – Легінси? Панталони? Рейтузи? – Так, мабуть
63.	'Charmed, I'm sure,' he said. 'Very nice place, you have here. Interesting baroque effect with the bones and skulls.'	– Приємно познайомитися, – сказав він. – Тут, у твоєму помешканні, дуже гарно. Цікаве рішення у стилі бароко – усі ці кістки та черепи.
64.	'Why does everyone look at me?' he said. 'I don't know what it is, maybe it's a comet or something.' 'Will we all be burned up?' said Bethan. 'How should I know? I've never been hit by a comet before.'	– І чого ви всі на мене так витріщились? – сердито бовкнув чарівник. – Я не знаю, що це таке, може, якась комета абощо. – Воно нас всіх спалить? – спитала Бетан. – Звідки мені знати? Комети в мене ще не потрапляли.
65.	'I like trolls,' said Twoflower. 'No you don't,' said Rincewind firmly. 'You can't. They're big and knobbly and they eat people.' 'No they don't,' said Cohen, sliding awkwardly off his horse and massaging his knees. 'Well-known mishapprehension, that ish. Trolls never ate anybody.' 'No?' 'No, they always spit the bitsh out. Can't digesht people, see?'	– Мені подобаються тролі, – повідомив Двоцвіт. – Ні, не подобаються, – відрізав Ринсвінд. – Це неможливо. Вони величезні і гулясті, до того ж жеруть людей. – Ні, неправда, – відгукнувся Коен, лантухом сповзаючи з коня і заходячись масувати свої коліна. – Поширене хибне шудження, щоб ви жнали. Тролі ніколи нікого не жерли. – Ні? – Авжеж, ні. Вони жавжди випльовують рештки. Не перетравлюють людей, яшно?
66.	'Yes, I thought so,' said Rincewind bitterly. He set off, wondering how you attracted onions. After all, he thought, although you see them hanging in ropes on market stalls they probably don't grow like that, perhaps peasants or whatever use onion hounds or something, or sing songs to attract onions.	– Так, я теж так думаю, – гірко мовив Ринсвінд і рушив у вказаному напрямку, думаючи між тим, як же приманюють дику цибулю. Хоч її можна побачити у зв'язках, що розвішані на базарних лотках, вона, напевне, не росте отак; напевне, селяни чи хто там ще залучають

		особливу породу гончаків абощо, або насвистують яких пісень, щоб її приманити.
67.	‘Oh, er, well,’ said Twoflower. ‘Your teeth, you see . . .’ ‘What about them?’ snapped Cohen. Twoflower swallowed. ‘I can’t help noticing that they’re, um, not in the same geographical location as your mouth.’	– Ох, ет... ну... – пробелькотів Двоцвіт. – Бачиш, твої зуби... – І що з ними? – гаркнув Коен. Двоцвіт ковтнув. – Я не міг не помітити, що вони... м-м-м... розташовані не в тій самій географічній місцевості, що й твій рот.
68.	‘Well,’ said Kwartz, ‘you humans have something you can do, I mean like when we slow right down and catch philosophy, only you just fall to bits–’ ‘Dying, it’s called!’ screamed Rincewind.	– Що ж, – мовив Кварц, – в таких випадках у вас, людей, є також свій спосіб. Я маю на увазі, подібний до того, як коли ми завмираємо і впадаємо у філософію, от тільки ви натомість розпадаєтесь... на цурки. – Помираємо, от як це називається! – розпачливо викрикнув Ринсвінд.
69.	‘We flattened all the wolves around here years ago,’ said the troll. ‘Old Grandad did, anyway.’ ‘He didn’t like them?’ ‘No, he just didn’t used to look where he was going. Hmm.’ The trolls looked at the ground again.	– Ми розплющили усіх вовків у цій місцині ще давним-давно, – відповів троль. – Власне, це зробив Старий Дідо. – Вони йому не подобались? – Ні, він просто не мав звички дивитись під ноги. Гм-м, – троль знову поглянув на землю.
70.	She wasn’t very happy about him. It was true that he had the muscles of an ox and the stamina of an ox, the trouble was that he seemed to have the brains of an ox.	Він їй не надто подобався. Це правда, що він мав м’язи, як у вола, і був витривалим, мов віл, біда лиш, що його мізки, судячи з усього, були теж, як у вола.
71.	‘I can’t quite put my finger on why,’ said Twoflower, ‘but I think it might be a rather good idea to get out of here.’ ‘Oh yesh,’ said Cohen sarcastically, ‘I shupposhe we’d jusht better ashk theesh people to untie ush and let us go, eh?’	– Я не можу пояснити чому, – нерішуче почав Двоцвіт, – але думаю, що нам слід звідси вибиратись. – Ну звісно, – саркастично буркнув Коен, – гадаю, ми прошто візьмемо і попросимо отих людей розв’язати і відпустити нас, так?
72.	Curiosity may have killed the cat, but Herrena’s curiosity could have massacred a pride of lions.	Кажуть, цікавість згубила кішку, та Херренина цікавість могла б замордувати цілий лев’ячий прайд.
73.	Like a fat man trying to do press-ups the old troll pushed himself upwards.	Незграбно, наче товстун, що намагається підтягнутися на перекладині, старий троль підняв себе на ноги.
74.	Weems might have had a room-temperature IQ, but he knew idiocy when he saw it.	Вімзовий IQ, може, й дорівнював кімнатній температурі, та він міг розпізнати ідіота, коли траплялося такого побачити.
75.	It is possible to stab a troll, but the technique takes practice and no one ever gets a chance to practise more than once.	Простромити троля ножем, в принципі, можливо, але цей прийом вимагає практики, і ніхто не мав можливості попрактикуватися більше, ніж один раз.
76.	‘It’s very loyal,’ said Twoflower. ‘Oh yes,’ agreed Rincewind. ‘If loyalty is what you look for in a suitcase.’	– Він дуже відданий, – додав Двоцвіт. – Ну звісно, – погодився Ринсвінд. – Якщо відданість – це те, що має бути властиве валізі.
77.	‘Plague?’ said Rincewind, stopping a man pushing a handcart full of children.	– Чума? – запитав Ринсвінд, спинивши якогось чоловіка, що штовхав уперед віз, на якому було повно дітлахів.

	He shook his head. 'It's the star, friend,' he said. 'Haven't you seen it in the sky?' 'We couldn't help noticing it, yes.' 'They say that it'll hit us on Hogswatchnight and the seas will boil and the countries of the Disc will be broken and kings will be brought down and the cities will be as lakes of glass,' said the man. 'I'm off to the mountains.' 'That'll help, will it?' said Rincewind doubtfully. 'No, but the view will be better.'	Незнайомец похитав головою. – Ні, то через зірку, друже, – відповів він. – Ти що – не помітив її у небі? – Ну так, важко не помітити. – Кажуть, вона вріжеться в нас у Кнур-вечір, і тоді усі моря закиплять, усі держави на Диску впадуть, а королів звергнуть, і міста перетворяться на дзеркальні плеса, – пояснив чоловік. – Я втікаю в гори. – Там, певно, можна врятуватись? – в голосі Ринсвінда прозвучав сумнів. – Ні, з висоти просто краще буде спостерігати!
78.	'Well, where's it gone?' 'How should I know?' said Twoflower. 'It's your Luggage!' 'I often don't know where my Luggage is, that's what being a tourist is all about,' said Twoflower.	– Ну, то куди ж він подівся? – Звідки я знаю? – сказав Двоцвіт. – Це ж твій Багаж! – Я частенько не знаю, де мій Багаж, це й означає бути туристом, – сказав Двоцвіт.
79.	'Bethan?' 'What?' said Bethan, not taking her eyes off the advancing figures. 'This is a dead end.' 'Are you sure?' 'I think I know a brick wall when I see one,' said Twoflower reproachfully.	– Бетан? – Що? – відізвалася дівчина, не зводячи очей з постатей, що сунули на них. – Тут – глухий кут. – Ти певен? – Думаю, я здатний впізнати цегляну стіну, коли бачу її перед собою, – відповів Двоцвіт ображено.
80.	'Bonfires of books?' 'Yes. Horrible, isn't it?' 'Right,' said Cohen. He thought it was appalling. Someone who spent his life living rough under the sky knew the value of a good thick book, which ought to outlast at least a season of cooking fires if you were careful how you tore the pages out.	– Спалюючи книжки? – Атож. Жахливо, правда? – Так, – відповів Коен. Він вважав це страхітливим бузувірством. Той, хто жив суворим життям просто неба, знав ціну добротній грубій книзі, якої повинно вистачити, щоб розводити вогнище щонайменше цілий сезон, якщо ощадно виривати з неї сторінки.
81.	'Look, that's why it's not taking any notice of us. It's staring at the wall.' 'Yes, that's right,' said Lackjaw soothingly. 'Of course it's watching that wall with its little eyes—' 'Don't be an idiot, it hasn't got any eyes,' snapped Cohen. 'Sorry, sorry,' said Lackjaw hurriedly. 'It's watching the wall without eyes, sorry.'	– Вона пильнує оту стіну, – зауважив він. – Бачиш, саме тому вона не звертає на нас жодної уваги. Вона спостерігає за стіною. – Так, звісно, – швиденько погодився гном. – Звісно ж, вона пильнує за тією стіною своїми маленькими очима... – Не будь ідіотом, немає в неї ніяких очей, – крикнув на нього Коен. – Так, так, вибач, – схаменувся Ціпигуб. – Скриня пильнує за стіною – без очей. Вибач.
82.	There have been three general theories put forward to explain the phenomenon of the wandering shops or, as they are generically known, tabernae vagantes. The first postulates that many thousands of years ago there evolved somewhere in the multiverse a race whose single	Існувало три теорії, що пояснювали феномен мандрівних крамниць чи, як вони здебільшого відомі, tabernae vagantes. Перша з них стверджувала, що багато тисяч років тому десь у мультивсесвіті виникла раса, єдиним хистом якої було вміння купувати крам за півціни і

	talent was to buy cheap and sell dear. The second is that they are the creation of a sympathetic Fate, charged with the role of supplying exactly the right thing at the right time. The third is that they are simply a very clever way of getting around the various Sunday Closing acts.	перепродувати його з добрим зиском. Друга теорія говорить, що вони є винаходом доброзичливого Фатума, на котрого поклали обов'язок постачати за адресою потрібні речі в потрібний момент. Згідно третьої теорії, вони є просто дуже кмітливим способом обійти заборону недільної торгівлі.
83.	Rincewind looked at the liquid in the cup. It had probably been clean before it was poured in, now drinking it would be genocide for thousands of innocent germs.	Ринсвінд поглянув на рідину у склянці. Вона, напевне, була чистішою перед тим, як її налили у склянку, але тепер випити її означало б масову смерть для тисячі невинних мікробів.
84.	'I always say home is where you hang your hat.' 'Um, no,' said Twoflower, always anxious to enlighten. 'Where you hang your hat is a hatstand. A home is—'	– Я звик думати, що дім – це там, де ти вішаєш свого капелюха. – М-м-м... ні, – сказав Двоцвіт, завжди охочий просвітити невігласів. – Те, де ти вішаєш капелюха, називається «вішалка». А дім – це...
85.	'Endlessly roaming through the universe,' mused Twoflower. 'That's right. Mind you, there is a saving on the rates.' 'Rates?' 'Yes, they're—' the shopkeeper paused, and wrinkled his forehead. 'I can't quite remember, it was such a long time ago. Rates, rates—' 'Very large mice?' 'That's probably it.'	– Безупинно блукати всесвітом, – задумано мовив Двоцвіт. – Атож. Зате можна зекономити на ставках! – Ставках? – Так, це такі... – крамар наморщив лоба, силкуючись пригадати потрібне слово. – Даруй, не пам'ятаю, це було так давно. Гм... ставки, ставки... – Такі невеликі водойми? – Так, напевне, це вони.
86.	Ankh-Morpork! Pearl of cities! This is not a completely accurate description, of course – it was not round and shiny – but even its worst enemies would agree that if you had to liken Ankh-Morpork to anything, then it might as well be a piece of rubbish covered with the diseased secretions of a dying mollusc.	Анк-Морпорк! Перлина серед міст! Це, звісно, не найточніший опис – воно не було сяючим і круглим – та навіть його найзапекліші вороги погодилися б, що якби довелося порівнювати Анк-Морпорк з чимось, то підійшло би будь-що, от хоча б якийсь непотріб зі смітника, увесь обліплений хворобливим слизом конаючого молюска.
87.	'You see,' the tourist went on, 'you know that thing you do with seaweed?' Bethan, brought up on the Vortex Plains, had only heard of the sea in stories, and had decided she didn't like it. She looked blank. 'Eat it?' 'No, what you do is, you hang it up outside your door, and it tells you if it's going to rain.'	– От дивись, – вів далі Двоцвіт, – що зазвичай роблять з морськими водоростями? Бетан, яка виросла на Вихрових рівнинах, тільки з розповідей знала про море і вирішила, що воно їй не подобається. Вона розгублено закліпала очима. – Їдять? – Ні, їх вивішують знадвору, і вони дають тобі знати, коли йтиме дощ.
88.	'Rincewind, all the shops have been smashed open. There was a whole bunch of people across the street helping themselves to musical instruments, can you believe that?' 'Yeah,' said Rincewind, picking up a knife and testing its blade thoughtfully. 'Luters, I expect.'	–Ринсвінде, усі крамниці – розгромлені й залишені напризволяще. На протилежному боці вулиці якась велика ватага людей прибирала до рук лютні та арфи, уяви лишень! – Ага, – буркнув Ринсвінд, вибравши ніж і задумливо проводячи пальцем по лезу. – Мародери, напевне.

89.	‘Students made it long ago,’ said Rincewind. ‘Handy way in and out after lights out.’ ‘Ah,’ said Twoflower, ‘I understand. Over the wall and out to brightly-lit tavernas to drink and sing and recite poetry, yes?’ ‘Nearly right except for the singing and the poetry, yes,’ said Rincewind.	– Студенти з давніх-давен так робили, – сказав Ринсвінд. – Зручний спосіб виходити в місто і повертатися непоміченим після того, як гасили світло. – Ох, – сказав Двоцвіт, – усе ясно. Через стіну і ген туди до таверн, котрі ваблять своїм світлом, щоб пити, і співати, і читати поезію, так? – Приблизно так, за винятком пісень та поезії, – відгукнувся Ринсвінд.
90.	‘Rincewind?’ ‘Prince who?’ ‘I remember a boy who wasn’t any—’ ‘The Spell, remember?’ ‘Rincewind?’	– Ринсвінд? – Який ще дзвін? – Я пам’ятаю одного хлопчиська, який геть ні на що... – Пам’ятаєте, Заклинання? – Ринсвінд?
91.	‘What did he say?’ ‘He said no.’ ‘Typical of the boy.’	– Що він сказав? – Він сказав «ні». – Це так схоже на хлопчиська.
92.	Rincewind’s feet made their own decision and, from the point of view of his head, got it entirely wrong.	Ноги Ринсвінда прийняли власне рішення і, з точки зору його голови, цілковито хибне.
93.	‘But I’m not even a proper wizard. You threw me out, remember?’ ‘I can’t think of any student less able,’ said the old wizard, ‘but you’re here, and that’s the only qualification you need. Come on.’	– Але ж я – навіть не справжній маг. Ви мене витурили, пам’ятаєте? – Я й справді не пригадую менш здібного студента, – мовив старий чарівник, – але ти зараз – тут, і це єдина потрібна тобі кваліфікація. Ходімо.
94.	‘And there is something very important I want you to do for me, Twoflower.’ Twoflower looked around. ‘I’m ready,’ he said, his voice vibrating with pride. ‘What is it you want me to do?’ ‘First, I want you to listen very carefully,’ said Rincewind’s disembodied voice patiently. ‘I’m listening.’ ‘It’s very important that when I tell you what to do you don’t say “What do you mean?” or argue or anything, understand?’ Twoflower stood to attention. ‘I’m ready,’ he said. ‘Good. Now, what I want you to do is—’ ‘Yes?’ Rincewind’s voice rose from the depths of the stairwell. ‘I want you to come and help me up before I lose my grip on this stone,’ it said.	– Є дещо дуже важливе, що я хочу, аби ти для мене зробив, Двоцвіте. Двоцвіт озирнувся довкола себе. – Я готовий, – сказав він голосом, в якому забриніла гордість. – Що ти хочеш, щоб я зробив? – Насамперед я хочу, щоб ти уважно мене послухав, – терпляче сказав Ринсвіндовий безтілесний голос. – Я слухаю. – Дуже важливо, щоб – коли я казатиму тобі, що робити, – ти не перебивав, запитуючи: «Що ти маєш на увазі?» – не сперечався і таке інше, ясно? Двоцвіт став струнко. – Я готовий, – сказав він. – Добре. А тепер я хочу, щоб ти... – Так? Голос Ринсвінда долинав з глибини сходового просвіту. – Я хочу, щоб ти взяв і витягнув мене, перш ніж мої пальці зісковзнуть з цього каменя, – мовив він.

95.	‘Well, look,’ said Twoflower. ‘The steps go around in a spiral, right? If I sort of swing you and then you let go—’ ‘If you’re going to suggest I try dropping twenty feet down a pitch dark tower in the hope of hitting a couple of greasy little steps which might not even still be there, you can forget it,’ said Rincewind sharply. ‘There is an alternative, then.’ ‘Out with it, man.’ ‘You could drop five hundred feet down a pitch black tower and hit stones which certainly are there,’ said Twoflower.	– Слухай, – озвався Двоцвіт. – Сходи йдуть по спіралі, так? Якщо я ніби як штовхну тебе, а ти в той момент відпустиш мою руку... – Якщо ти збираєшся запропонувати, щоб я спробував пролетіти двадцять футів вниз чорною, як смола, вежею з надією на те, що я впаду на пару зашмарованих сходинок, яких там може і не бути, – забудь про це, – огризнувся Ринсвінд. – В такому разі, є альтернатива. – Ну, давай, старий, кажи вже. – Ти можеш пролетіти п’ятсот футів униз чорною, як смола, вежею і впасти на камені, які там точно будуть, – сказав Двоцвіт.
96.	‘I hope they’re running,’ said Rincewind. ‘I can’t feel my arm.’ ‘You’re lucky,’ said Twoflower. ‘I can feel mine.’	– Сподіваюся, вони прискорять темп, – сказав Ринсвінд. – Я вже не відчуваю свої руки. – Тобі щастить, – сказав Двоцвіт. – Бо поки що я відчуваю свою.
97.	‘I don’t know why it is,’ said Rincewind eventually, in a voice rather louder than necessary, ‘but ever since I met you I seem to have spent a lot of time hanging by my fingers over certain depth, have you noticed?’ ‘Death,’ corrected Twoflower. ‘Death what?’ said Rincewind. ‘Certain death,’ said Twoflower helpfully, trying to ignore the slow but inexorable slide of his body across the flagstones.	– Не знаю, чому так виходить, – врешті мовив Ринсвінд, карбуючи кожне слово, – та відколи я тебе зустрів, я здається, тільки те й роблю, що з останніх сил перестрибую якусь чергову безодню і сподіваюся не схибити, ти не помітив? – Загинути, – поправив його Двоцвіт. – Що «загинути»? – не зрозумів Ринсвінд. – Сподіваєшся не загинути, – пояснив Двоцвіт, намагаючись не зважати на те, як його тіло повільно і невблаганно сповзало по кам’яних плитах. –
98.	‘You don’t like heights.’ ‘Heights I don’t mind,’ said Rincewind’s voice from the darkness. ‘Heights I can live with. It’s depths that are occupying my attention at the moment. Do you know what I’m going to do when we get out of this?’ ‘No?’ said Twoflower, wedging his toes into a gap in the flagstones and trying to make himself immobile by sheer force of will. ‘I’m going to build a house in the flattest country I can find and it’s only going to have a ground floor and I’m not even going to wear sandals with thick soles—’	– Бо не любиш висоту. – Проти висоти я нічого не маю, – почувся з темряви Ринсвіндовий голос. – З висотами я ще можу миритися. А от провалля наразі займають всю мою увагу. Знаєш, що я зроблю, коли ми звідси виберемось? – Що? – спитав Двоцвіт, встромляючи пальці ніг у щілину між плитами і намагаючись простим самонавіюванням перестати зсовуватись. – Я збираюся побудувати будинок у найрівниннішій місцині, яку лиш можна знайти, і в ньому буде тільки один поверх, і я навіть сандалі не носитиму, якщо вони матимуть хоч натяк на платформу...
99.	‘Everything all right?’ said Cohen. ‘Can I do anything?’ Rincewind took a deep breath. Twoflower recognized the signs. Rincewind was about to say something like, ‘Yes, I’ve got this itch on the back of my neck, you couldn’t scratch it, could you, on your way past?’ or ‘No,	– Все гаразд? – спитав Коен. – Вам якось допомогти? Ринсвінд глибоко вдихнув. Двоцвіт вже знав, що то означало. Ринсвінд збирався сказати щось на зразок: «Авжеж, у мене так свербить потилиця, чи не міг би ти, коли твоя ласка, її почухати, проходячи повз?»

	I enjoy hanging over bottomless drops' and he decided he couldn't possibly face that.	або «Ні, я кайфую, звисаючи над бездонними проваллями», – і він вирішив, що цього не витримає.
100.	In fact most people on the Disc were currently in a state of mind normally achievable only by a lifetime of dedicated meditation or about thirty seconds of illegal herbage.	Власне кажучи, більшість людей на Диску перебували тепер в такому настрої, якого зазвичай досягають тільки після довгих років медитації або ж приблизно через тридцять секунд по вживанню нелегального зілля.